

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЛОБОВА АННА ОЛЕКСІЇВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої
політики,
д.е.н., доцент

В.В. Лимар

« _____ » _____ 2022 р.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МІГРАЦІЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО США

Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні
студії

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:

Фротвейт Марина Миколаївна,
доктор політичних наук, професор
(ПІБ, науковий ступінь, вчене звання)

Оцінка: ____ / ____ / ____

(бали за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

Вінниця— 2022

АНОТАЦІЯ

Лобова А.О. Інтелектуальна міграція громадян України до США. Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», спеціалізація «Міжнародні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2022.

У кваліфікаційній (бакалаврській) роботі досліджено явище інтелектуальної міграції як окремої галузі міграційних потоків. Здійснено спробу проаналізувати сучасний стан інтелектуальної міграції українців до США та її еволюцію. Встановлено основні засоби запобігання «відпливу умів» для України та вказано на заходи зменшення наслідків від виїзду українців до США.

Ключові слова: Україна, США, інтелектуальна міграція, громадяни, інтелект.

72 с., 1 табл., 0 рис., 0 дод., 34 джерел.

Табл. 1. Рис. 0. Бібліограф.: 34 найм.

ABSTRACT

Lobova A. Intellectual migration of Ukrainian citizen to the USA. Specialty 291 “International relations, public communications and regional studies”, specialization “International relations”. Vasyl’ Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2022.

In the qualification (bachelor's) work the phenomenon of intellectual migration as a separate branch of migration flows is studied. An attempt is made to analyze the current state of Ukrainians intellectual migration to the United States and its evolution. The main means of preventing the «brain drain» for Ukraine have been identified as well as measures to reduce the consequences of Ukrainians leaving for the United States.

Keywords: Ukraine, USA, intellectual migration, citizens, intellect.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ	8
1.1. Зміст поняття впливу «інтелекту» та його місце у економіці.....	8
1.2. Особливості інтелектуальної міграції в світі	14
1.3. Характеристика міжнародної інтелектуальної міграції.....	19
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В США	28
2.1. Дослідження освітньої міграції українців у США	28
2.2. Аналіз інтелектуальної міграції громадян України до США в 2012-2017 рр.....	35
2.3. Аналіз сучасного стану інтелектуальної міграції громадян України в США в 2018-2020 рр.	48
РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ.....	55
3.1. Способи розв’язання питань щодо збереження «інтелекту» в Україні ..	55
3.2. Заходи щодо зменшення негативних наслідків масового виїзду українців в США.....	63
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Уже довгий час український уряд переймається проблемою еміграції найбільш освічених і кваліфікованих фахівців до інших країн. З погляду уряду це втрата для країни, тому що Україна вкладає кошти в освіту тих осіб, які застосовують свої навички та знання деінде. Кваліфікована еміграція має і позитивні сторони, покращення ділового клімату в країні, ймовірно, сприятиме вирішенню проблеми безробіття разом із багатьма іншими.

Сьогодні інновації в глобалізованому світі відіграють ключову роль і, щоб побудувати ефективну економіку, Україна повинна розвивати інноваційну політику під впливом високої конкуренції, що посилюється в умовах реалізації інтеграційних процесів. Стає очевидним, що економіка країни не зможе конкурувати, якщо не стане інноваційною й завдяки цьому більш ефективно відповідатиме на нові виклики.

Стан постійного «виживання» усі роки незалежності в умовах ігнорування інтелектуального ресурсу суспільства (на відміну від успішних економік світу, освіта й наука в Україні, а відповідно й високотехнологічний сектор виробництва ніколи не були пріоритетом державної економічної політики), нехтування інноваційним фактором розвитку позбавили країну власного потенціалу та виштовхнули на узбіччя цивілізованого шляху розвитку. Прагнення України до більш активного міжнародного співробітництва вимагає розробки адекватної державної інноваційної політики, яка б враховувала досвід та успішні практики країн, яким за досить короткий період вдалося сформувати сучасні національні інноваційні системи (НІС), що стали інституційною основою їх економічного зростання.

Питаннями дослідження феномену національних інноваційних систем займаються як вчені-суспільствознавці (соціологи, філософи, політологи) в галузі інноватики, так і вчені-економісти, серед яких відомі роботи Н. Іванової, Г. Іцковіца, Б.А. Лундвалла, Р. Нельсона, К. Фрімена, Г. Чесборо та ін.

Формування і розвиток наукових уявлень про інтелектуальну міграцію варто пов'язувати з іменами таких російських та українських вчених, як О.Грудзінський, І. Майданік, В. Ніколаєвський, Я. Петрова, М. Семикіна.

Теоретичні питання та тренди міжнародної міграції розглядали І. Алешковський, П. Демені, В. Іонцев, Т. Безбородова, М. Колосніцина, Д. Массей, І. Метелев, М. Пулен, І. Суворова, А. Хомра, Дж. Хікс та ін. Тенденції та основні проблеми вимушеної міграції відображені в працях І. Василенко, Ю. Гуменюк, А. Коробова, С. Рязанцева, Ю. Сумбатян, І. Кизима, М. Околькового, Ф. Ваннера та ін. Вплив міграції на економіку і соціальну сферу визначено в роботах Т. Богдана, С. Козинської, Е. Лібанової, Е. Малиновської, Л. Овчарової, С. Юрченко та ін. Проблемам безпеки країни, пов'язаної з міграцією, присвячені праці В. Безвербного, М. Добиш, В. Сенчагова та ін. Однак міжнародна міграція – це процес, який динамічно розвивається, вимагає осмислення, систематизації, визначення можливих наслідків для економіки окремих країн Європи і світу в цілому.

Метою роботи є дослідження історії розвитку та сучасного стану інтелектуальної міграції громадян України до США.

Відповідно мети дослідження потрібно вирішити низку **завдань**:

- описати зміст поняття відпливу «інтелекту» та його місце у економіці;
- розглянути особливості інтелектуальної міграції в світі;
- навести характеристику міжнародної інтелектуальної міграції;
- дослідити освітню міграцію українців у США;
- здійснити аналіз інтелектуальної міграції громадян України до США в 2012-2017 рр.;
- провести аналіз сучасного стану інтелектуальної міграції громадян України в США в 2018-2020 рр.;
- визначити способи розв'язання питань щодо збереження «інтелекту» в Україні;

- сформулювати заходи, які могли б сприяти зменшенню негативних наслідків масового виїзду українців в США.

Об’єкт дослідження: інтелектуальна міграція.

Предмет дослідження: збереження та удосконалення «інтелекту» на державному рівні.

Історіографія. Загальні аспекти дослідження міграції в умовах розвитку країни розглянуті в працях: «Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір (колективна монографія)» за ред. Е.М. Лібанової [11], Сердюк Н. А. «Проблеми реформування освіти і науки в процесі становлення соціальної держави в Україні» [19], Стадного Є.В. «Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи. CEDOS.» [21].

Освітню міграцію слід розглядати як різновид інтелектуальної міграції, дослідженню якої присвячені роботи Аракелян І. «Международная трудовая миграция в свете глобализации» [1], Богословська І., Дідковський І., Чалий О. «План розвитку країни» [2], Бондарь М. «Международная интеллектуальная миграция в экономике знаний» [3], Ключковська І.М., П’ятковська О.В. «Міграційні настрої студентів в умовах візової лібералізації» [9], освітня міграція розглядається в контексті проблем міжетнічної взаємодії та адаптації в мультикультурному середовищі.

Слід зазначити дослідження Л Оппельд Л. І., Шабардіна А. М. «Сучасні Тенденції міжнародної інтелектуальної міграції в умовах євроінтеграції» [16], присвячені аналізу міграційних намірів українських студентів і механізмів адаптації мігрантів до німецької системи освіти, і Ясінчук Л. «Відтік мізків з України набирає сили» [25], що досліджує роль освіти як інструменту міграційної політики та політики інтеграції.

Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, моделювання, цілепокладання.

Структура роботи: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ

1.1. Зміст поняття відпливу «інтелекту» та його місце у економіці

Сучасна інтелектуальна міграція, як соціальне явище, пройшла у своєму розвитку кілька етапів, що відображали магістральні тренди технологічного прогресу та зміни ситуації на міжнародній арені. Спочатку вона практично повністю визначалася виїздом фахівців з однієї країни в іншу і представлялася виключно як «відплив інтелекту». Перший етап такого «відпливу інтелекту» розпочався після закінчення Другої світової війни та тривав приблизно до початку 1950-х років. У цей період із Німеччини до США виїхало або було вивезено кілька тисяч фахівців у галузі фізики, ракетобудування та багатьох прикладних спеціальностей, які були потрібні в американському ВПК.

Наступний, другий етап, розвитку інтелектуальної міграції охоплює 1950-ті рр. - Початок 1960-х років. У цей час переважав порівняно більш диференційований за своїми напрямками потік фахівців з одних економічно розвинених країн інші. Багато випускників європейських університетів і навіть авторитетні представники європейської науки прагнули виїхати для роботи до США, Канади та Австралії, а потім натуралізувалися там і набули нового громадянства. В результаті лише США у стислий історичний термін отримали додатково не менше 100 тис. висококваліфікованих професіоналів у різних галузях, що, безумовно, прискорило темпи інноваційного розвитку американської економіки. Водночас багато наукових шкіл Європи виявилися ослабленими і лише через 15 років змогли відновити втрачений кадровий потенціал.

Третій етап в історії сучасних транскордонних переміщень висококваліфікованих фахівців тривав приблизно двадцять років – з початку 1960-х до кінця 1980-х років. Як і попередні десятиліття, він характеризувався продовженням інтенсивного «відпливу розумів», але в географії цього процесу

відбулися суттєві зміни. Хоча основний приплив інтелектуальних мігрантів, як і раніше, прямував до США, Великобританії, Канади та Австралії, більшість приїжджих були вихідцями з азіатських, латиноамериканських, а пізніше і африканських країн. Таким чином, індустріально розвинені англomовні держави стали основними бенефіціантами додаткових інтелектуальних ресурсів, залучених із регіонів. До наслідків такого масового «відтоку умів» і пов'язаних з ним матеріальних втрат країни, що розвивалися, спрямовували мігрантів, адаптувалися по-різному. Тільки деякі з них, такі як Індія, Китай, Південна Корея зуміли зберегти національні системи підготовки фахівців сучасного рівня та загалом ефективно поповнили понесені втрати. Але здебільшого цього зробити не вдалося. Масовий «вихід» висококваліфікованих кадрів посилив технологічну відсталість багатьох афроазіатських держав, виявився непереборною перешкодою на шляху створення національних систем вищої освіти та повноцінної участі в економічній глобалізації.

Четвертий етап сучасної інтелектуальної міграції розпочався напередодні закінчення холодної війни — наприкінці 1980-х років. і продовжується до теперішнього часу. У постбіполярний період «відплив умів» широко поширилася не тільки на країни, що розвиваються, а й на країни Центральної та Східної Європи, а також на простір СНД. У дев'яності роки їх охопила хвиля масових виїздів учених, технічних фахівців, творчої інтелігенції, які прямували до США, Канади, ФРН, Ізраїлю. Проте США, як і попередні роки, залишилися головним центром тяжіння міграційного потоку. В останні три – п'ять років відтік інтелектуальних мігрантів із колишніх соціалістичних та нових незалежних держав значно скоротився, але пов'язані з феноменом «відпливу розумів» негативні наслідки залишаються відчутними. Хоча нестача висококваліфікованих фахівців далеко не завжди позначається у звичайному житті, вона значно болючіше відбивається на системі підготовки кадрів, відтворенні інтелектуальної еліти і в кінцевому підсумку на перспективах сталого розвитку напрямної інтелектуальних мігрантів країни.

Вважається, що сукупні матеріальні втрати від виїзду одного фахівця з країн із економікою, що розвивається або перехідною, можуть становити до одного мільйона доларів США. Крім того, звужується сфера поширення інновацій на всіх напрямках науки, техніки та культури. Тим самим було виробничий потенціал держави на десятиліття позбавляється можливостей поступального зростання. Однак на тлі економічних розрахунків не завжди враховуються не менш важливі політичні моменти, зокрема те, що інтелектуальна міграція веде до розмивання середнього класу та ускладнює процеси громадського управління у сучасному розумінні цього слова, послаблює стійкість демократичних інститутів не лише порівняно віддаленою, а й короткостроковою. перспективи.

Однак, зводити характеристику сучасного етапу інтелектуальної міграції до алармістських тверджень, про те, що «відплив умів» веде до появи нового виду колоніалізму, коли «бідні» країни безоплатно поставляють у «багаті» метрополії своїх фахівців було б неправильно. На початку XXI століття картина міграційних процесів виглядає набагато складнішою. Відтік інтелектуальних мігрантів охопив, поряд з тими, хто розвивається, і деякі розвинені країни, зокрема Англію. Її щороку залишають тисячі професіоналів та понад 10% випускників місцевих ЗВО. Їхні робочі місця традиційно займають вихідці з Британської співдружності, а останніми роками і з країн ЄС, зокрема Німеччини. Судячи з повідомлень про різні конфліктні випадки, пов'язані з медперсоналом в англійських та німецьких клініках, висловлюванням парламентаріїв країн Балтії про брак інженерів та лікарів, сучасні територіальні переміщення європейських фахівців не є безболісними, ні для приймаючої, ні для сторони, що направляє.

Але все ж таки, згідно з дослідженнями, що проводилися під егідою Світового банку, найбільше від від'їзду кваліфікованих кадрів страждають малі країни, а також колишні колонії. Тому на сучасному етапі процеси інтелектуальної міграції загалом сприяють закріпленню асиметричної структури міжнародної системи,

зміцнюючи потенціал провідних центрів економічного зростання та послаблюючи периферійні елементи.

Загалом «відплив умів» — це одностороння міграція висококваліфікованих кадрів у рамках світового господарства. Як вона виникає, хто стає її учасником і які підходи існують до її регулювання?

Сьогодні виділяють дві форми «відпливу розумів» — пряма, шляхом переїзду на ПМП професіоналів та випускників навчальних закладів, залучення на роботу за контрактом до фірм чи наукових центрів, а також непряма, — за рахунок прийому на роботу до ТНК та їхніх філій. Як правило, активність процесів «відпливу умів» підвищується в умовах суспільних потрясінь, які переживає країна, де фахівці здобули вищу професійну освіту і в принципі змогли зібрати достатні кошти для переїзду за кордон на тимчасовій або постійній основі. Інтелектуальні мігранти за рідкісним винятком залишають свої країни і перетинають кордони легально, мають більші можливості працевлаштування, ніж звичайні трудові мігранти і орієнтовані на отримання гарантій свого соціального статусу.

Іноді такий переїзд здійснюється стихійно чи навіть спонтанно, як реакція зниження життєвого рівня, погіршення умов праці, несприятливого політичного клімату чи під впливом суб'єктивних моментів. Проте все частіше переїзд є результатом цілеспрямованої діяльності з боку організацій та державних структур у країнах, що приймають мігрантів. Активний пошук перспективних учених для укладання робочих контрактів веде багато регіональних університетів та приватних лабораторій, підрозділів великих фірм. Існують і офіційні державні програми запрошення зарубіжних фахівців, орієнтовані на залучення осіб порівняно молодого віку, які зарекомендували себе успішними професіоналами. Найбільш затребуваними серед них вже кілька десятиліть залишаються фахівці в галузі інформаційних технологій, проте представники природних та точних дисциплін також широко затребувані, особливо у регіональних вишах Англії та США.

Мотивація політики на заохочення припливу висококваліфікованих фахівців з-за кордону, що проводиться промислово розвиненими країнами, цілком зрозуміла. Цікавішим є те, що процеси інтелектуальної міграції не завжди негативно сприймаються владою напрямних країн. Часто влада країн-донорів, які страждають від «відпливу умів», навіть підтримують міграційні тенденції, що формуються або вже склалися. По-перше, кваліфіковані мігранти, як і інші учасники транскордонних переміщень, незмінно спрямовують значні кошти родичам, що залишилися вдома. По-друге, у багатьох країнах, що розвиваються, завдяки від'їзду кваліфікованих кадрів знижується рівень безробіття серед освіченої частини суспільства і помітно послаблюється його протестний потенціал, по-третє, готуючись виїхати з найбідніших країн світу несуть істотні витрати для здобуття освіти і тим самим побічно сприяють підвищенню рівня освіти у своїй країні.

Проте більшість держав все ж таки намагається протидіяти відтоку своїх фахівців, а не заохочувати «витік умів» або користуватися її перевагами. Деякі країни законодавчо забороняють від'їзд за кордон певних категорій фахівців, наприклад, лікарів та вчителів. Однак це не вирішує проблеми як такої. Орієнтовані на від'їзд фахівці використовують різні можливості подолати офіційні заборони, наприклад, приховуючи наявність у них відповідних кваліфікацій, укладаючи фіктивні шлюби або добуваючи довідки про неіснуючі хвороби. Більш перспективним, порівняно із суто заборонними заходами, є підхід, ухвалений у середині минулого десятиліття країнами ЄС. Занепокоєні масштабами «відпливу умів» у США та Велику Британію, що створюють не лише гіпотетичну, а й практичну проблему збереження національної наукової еліти, країни ЄС прагнуть планомірно збільшувати витрати на науку. Це допомагає забезпечити працевлаштування найкращих випускників місцевих вишів та розвивати програми підтримки повернення на батьківщину інтелектуальних мігрантів.

Що стосується заходів із залучення зарубіжних фахівців, які вживаються з метою стимулювання припливу інтелектуальних мігрантів, то, крім розвитку

мережі рекрутингових агентств, існують інші методи. У більшості випадків вони орієнтовані на селективний відбір талановитої іноземної молоді, яка навчається у вузах та володіє мовою приймаючої країни, якою, як правило, є англійська. США, Австралія, Нова Зеландія, Канада, Франція та Великобританія пом'якшують візові вимоги для іноземних абітурієнтів, пропонують пільгові схеми оплати навчання кращих студентів, полегшують процес отримання громадянства випускниками вищих навчальних закладів. Однак сьогодні такий підхід, що нагадує звичайний ринковий демпінг, уже не такий популярний. Ситуація, яка існувала ще п'ять-сім років тому, змінюється і обмежується не лише бюджетними проблемами, а й громадськими настроями, що посилюються, спрямованими проти надмірного припливу потенційних конкурентів на ринки кваліфікованої праці.

Серед офіційних механізмів стимулювання інтелектуальної імміграції необхідно відзначити і досвід низки держав, зокрема Великобританії, Франції, Німеччини, Японії, щодо надання спеціальних віз для професіоналів високої кваліфікації, що дозволяють вести роботу за своїм профільом у рамках поновлюваних, але досить тривалих контрактів. Кількість таких спеціальних віз, виданих, наприклад, Японією, в останні десять років досягає кількох сотень тисяч.

«Відплив інтелекту» залишається важливою характеристикою процесів інтелектуальної міграції, але її параметри розмиваються, і це поняття поступово втрачає свою актуальність. Це пов'язано не тільки з диверсифікацією напрямків міграційних потоків, але й діяльністю ТНК, що відкривають філії в країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою. Укладаючи домовленості з транснаціональним бізнесом, країна, що приймає, враховує не тільки наслідки виходу частини своїх фахівців на закордонний ринок праці, а й можливість набуття передових технологічних знань, управлінського досвіду, встановлення персональних контактів у міжнародному середовищі. При вирішенні проблем інтелектуальної міграції державні структури вважають за краще скоріше співпрацювати, ніж боротися з кадровою політикою ТНК, оскільки

транснаціональний бізнес розширює діяльність, яка не вимагає безпосередньої участі спрямовує інтелектуальних мігрантів країни. Все більш поширеною в сучасній економіці стає досвід дистантного аутсорсингу, що підвищує можливості мобільності висококваліфікованих кадрів, але не передбачає виїзду спеціаліста за межі своєї країни. Наприклад, завдяки розвитку дистантного аутсорсингу Індія забезпечила статус однієї з провідних країн з розробки програмного забезпечення для обчислювальної техніки. Розвиток Інтернету та інформаційно-комунікаційних технологій сприяє зростанню чисельності компаній, які використовують досвід віддаленого розміщення своїх працівників, а великі корпорації регулярно відстежують у повідомленнях з пропозиціями послуг та ведуть активний пошук фахівців, які мають високі професійні навички.

Сьогодні «відплив умів» перестав бути спільним знаменником для всіх типів інтелектуальної міграції. Багато вчених, менеджерів, лікарів, технологів з країн, що розвиваються, наприклад з Китаю, Індії, Південної Кореї, Югославії, Польщі, попрацювавши за кордоном і підвищивши свою кваліфікацію, повернулися на батьківщину, знайшовши гідне застосування своїм новим професійним можливостям. Курс на повернення фахівців, які раніше виїхали для роботи за кордон, прагне проводити все більше держав, включаючи Росію та деякі країни СНД. Тому «витік умів» на початку XXI століття став не так одностороннім процесом, як процесом із зустрічним рухом або процесом, який можна визначити як «циркуляцію умів».

1.2. Особливості інтелектуальної міграції в світі

Нині поняття «інтелектуальна міграція» характеризує переважно процеси виїзду вчених і кваліфікованих кадрів до роботи поза своєї країни. Але єдиного змістовного визначення феномену інтелектуальної міграції у науковому дискурсі не існує. Дослідники зазвичай включають транскордонні переміщення науково-технічних фахівців, іноді зараховуючи до мігрантів також творчу інтелігенцію і студентів, які отримують освіту за кордоном. Ширше трактування має на увазі під

інтелектуальними мігрантами всіх осіб, які отримали професійну кваліфікацію, які перебувають за кордоном більше одного року. У цілому нині, наявні визначення досить близькі за змістом, але облік їх відмінностей необхідний повнішого розуміння багатоплановості міграційної проблематики.

Відповідно до сформованих уявлень, інтелектуальна міграція є одним із напрямків глобальних міграційних процесів. Такий характеристиці у принципі не суперечить і інший підхід, який визначає інтелектуальну міграцію як один з найважливіших типів транскордонних переміщень населення і, отже, спочатку наголошує на її значущості порівняно з іншими соціальними компонентами міграційних потоків. У цьому демографи і соціологи часто вказують, що інтелектуальної міграції, властиво циклічний розвиток, який так само нерівномірно відбивається у громадському та політичному осмисленні міграційного феномену. Подібні твердження видаються цілком справедливими, оскільки масові транскордонні переміщення осіб, які мали високу професійну кваліфікацію, спостерігалися, наприклад, під час європейських релігійних воєн, а також пізніше, вже у XX столітті, в період економічної кризи та настання фашистської диктатури багато європейських учених, як , Втім, і пересічні громадяни, що залишали свої країни і прагнули влаштуватися за кордоном. Цим драматичним етапам європейської історії присвячено велику кількість досліджень і навіть сюжетів художніх творів, але фактори, механізми та наслідки інтелектуальної міграції постбіполярного періоду вивчені значно меншою мірою.

Однак, фахівці вказують на ряд типових рис, якими відзначені сучасні транскордонні переміщення висококваліфікованих кадрів, які виявляються незалежно від розширювального або обмеженого визначення їх складу.

Важливою для розуміння феномена інтелектуальної міграції є, зокрема, констатація, що постбіполярний «міграційний вибух» серед професіоналів високого рівня відрізняється не лише своїми масштабами, а й причинами, що змінилися, а також своєрідними формами прояву. Вважається, що якщо ще в

недавньому минулому, головними факторами, що визначали прагнення вчених переїхати в іншу країну були мотиви, пов'язані з творчими можливостями, то сьогодні обставини суспільного середовища починають переважати, порівняно з обставинами всередині наукової спільноти, як особливого сегменту соціуму.

Ще одним значущим результатом вивчення інтелектуальних міграцій є поворот досліджень від розгляду приватних питань, що відображають вплив мігрантів на країну, яка приймає або втрачає (відправляє) висококваліфіковані кадри, до більш універсальної перспективи, спроб оцінити вплив переміщень на глобальний розвиток. При цьому вказуються багато важливих аспектів посилення диференціації світової спільноти через концентрацію фахівців у зонах економічного зростання.

І, нарешті, вченими розглядаються професійні та етнічні моменти, що формують нову картину постіндустріального суспільства, коли вищі та частково середні ланки господарських систем стають дедалі більш мультикультурними за своїм складом. Однак внутрішні показники формування мультикультурної управлінської еліти залишаються ще на периферії дослідницького інтересу, а центральне місце у різних профільних розробках приділяється вирішенню проблем інтернаціоналізації ринку масових професій, а не інтернаціоналізації корпусу висококваліфікованих кадрів.

З проблемою комплексного визначення інтелектуальної міграції як особливого міжнародного явища був пов'язаний з осмисленням її причин. Нині переважає підхід, який показує, що інтелектуальна міграція обумовлена тими самими чинниками, як і міграція некваліфікованої робочої сили в. Головну роль серед них відіграють відмінності економічного та соціального розвитку країн та якості життя працюючого населення. Поряд з економічною мотивацією не в останню чергу враховуються і фактори політичної стабільності, існування надійних гарантій дотримання прав особи, причому вони привертають порівняно більшу увагу кваліфікованих фахівців, ніж звичайних трудових мігрантів.

Одночасно слід зазначити, що напрями потоку фахівців опосередковані як цілком очевидними матеріальними, а й іншими об'єктивними причинами. Масові переміщення висококваліфікованої робочої сили відбуваються під впливом динамічного розвитку новітніх інформаційних технологій, дозволяють ефективно поєднувати інтелектуальну працю коїться з іншими чинниками громадського виробництва та, отже, домагатися високих конкурентних переваг у створенні передових товарів світового ринку. Іншими словами, точки економічного зростання, які формуються в різних регіонах світу, причому не тільки на країновому, а й внутрішньокраїновому рівнях, мають особливу привабливість для тих, що беруть участь у їх створенні, соціальних груп та індивідів. Ця специфіка, відбиваючись у людській свідомості як позитивні очікування творчої праці, може навіть переважувати більш прагматичні міркування. Тому, якщо ще недавно головні потоки інтелектуальних мігрантів прямували до столиць розвинених індустриальних країн, то сьогодні можна спостерігати значне розосередження міграційних потоків між провідними та регіональними університетськими центрами, а також передовими виробничими кластерами у всьому світі.

Що ж до характеристики наслідків інтелектуальної міграції, то рамках існуючих підходів спеціально підкреслюються відмінності зарубіжних переміщень фахівців від переміщень некваліфікованих робочих. Транскордонні переміщення некваліфікованих робітників зазвичай є досить сприятливими для направляючих мігрантів країн-донорів. Вони дозволяють зменшити безробіття, соціальні витрати, збільшують валютні ресурси за рахунок грошових переказів громадян, які працюють за кордоном. Але в середньостроковій перспективі миті переваги зазвичай обертаються несприятливими наслідками. При еміграції висококваліфікованих фахівців та вчених країна-донор програє економічну конкуренцію, починає відставати порівняно з іншими учасниками міжнародного поділу праці. Держава втрачає витрати, пов'язані з підготовкою своєї професійної та інтелектуальної еліти, без творчого потенціалу якої неможливий сучасний

суспільний розвиток. Часто такий програш обертається набуттям додаткових переваг конкурентами спрямовуючої мігрантів країни, причому фактори «м'якої» та «жорсткої» сили особливо тісно переплітаються, якщо йдеться про сусідні держави. Таким чином, інтелектуальна міграція розвивається у різноманітних локальних формах, але її наслідки мають універсальний характер, посилюючи співпрацю та конкуренцію членів світової спільноти з усіма властивими їм протиріччями міжнародної взаємодії.

Починаючи з середини XX століття, інтелектуальна міграція привертає все більшу увагу дослідників. Результати їх розробок сформували значний спектр знань про специфіку транскордонних переїздів, чисельність та склад мігрантів, умови їх адаптації в новому середовищі, правові механізми регулювання відтоку та припливу кваліфікованих кадрів у різних країнах, низки інших профільних питань. При цьому основний настрій дискурсу спочатку ставили автори, які були економістами та соціологами, а в російському випадку особливо значний внесок було внесено фахівцями-демографами. Мірополітичні аспекти інтелектуальної міграції цілеспрямовано почали вивчатися у 90-ті роки XX ст. у зв'язку з тезою про секритизацію її глобальних та регіональних наслідків, а також осмисленням причин технологічного ривка, що дозволило США зайняти лідируючі позиції на міжнародній арені.

Концептуалізація інтелектуальної міграції складається як область емпіричного та теоретичного знання, хоча ще й не відокремлена повною мірою від базових положень загальної міграціології. Загалом сучасним спеціалістам вдалося перейти від монодисциплінарного вивчення інтелектуальних міграцій з позицій економічних, юридичних чи соціологічних уявлень до аналізу політичних аспектів транскордонних переміщень висококваліфікованих кадрів. Саме завдяки поширенню політологічних досліджень вивчення інтелектуальної міграції поступово набуває мультидисциплінарного характеру.

Проте, до нашого часу відчувається дефіцит саме політологічних розробок проблематики у сфері інтелектуальної міграції, тобто. матеріалів, які не просто фіксують реальні процеси, а й формують рекомендації у сфері прийняття державних рішень щодо ефективної протидії викликам, що виникають. А загалом феномен інтелектуальної міграції різноманітний. Він розглядається як вітчизняними, і зарубіжними фахівцями з позицій економіки, соціології, демографії, геополітики, політології. Однак ці базові в дисциплінарному плані моменти орієнтують на розуміння феномену інтелектуальної міграції більшою мірою як на джерело нових викликів та ризиків і меншою мірою як область сучасного міжнародного розвитку співробітництва, перспективи якого активно розширюються. Звісно ж, що феномен інтелектуальної міграції необхідно аналізувати з урахуванням поєднання підходів визначальних його як «витік розумів» і протилежних уявлень визначального явища як «обмін чи циркуляцію розумів».

1.3. Характеристика міжнародної інтелектуальної міграції

Характерною особливістю другої половини XX - початку XXI ст. стала інтенсивна міграційна рухливість населення, що є наслідком процесів глобалізації, а також стрімкого зростання чисельності населення світу. Сьогодні міграцією охоплені всі країни, і поширені всі види міграцій. Особливу групу мігрантів становлять біженці, які покинули свої країни в результаті громадських заворушень, збройних дій, насильства, переслідування через політичні та інші мотиви. Люди їдуть за тисячі кілометрів через загрозу втратити життя, сподіваючись знайти нове, безпечне життя на новому місці. Сьогодні ця проблема є однією з актуальних і значимих. Міжнародні міграції населення відіграють різну роль на окремих етапах розвитку суспільства в демографічних процесах, динаміці чисельності населення і відображають тенденції сучасного політичного, економічного розвитку регіонів різного ієрархічного рівня. Досвід окремих країн показує, що значення міграційної

складової в їх соціально-економічному розвитку велике [1; 6; 13]. Територіальні переміщення людей є важливим фактором темпів і ефективності соціально-економічного розвитку країн Європи, формування багатьох проблем і наслідків через еміграції населення в регіон. Все це вказує на необхідність постійного моніторингу міграційних процесів, адекватного реагування на будь-які їх зміни і своєчасного регулювання.

Сьогодні міграція населення - це не тільки проблема європейського регіону, а й усього світу. Економічні, екологічні, міжконфесійні та військові чинники сприяли масштабним переміщенням людей між державами і континентами, розвитку нових тенденцій в динаміці чисельності населення, а також формуванню нових світоглядних позицій. Міжнародна міграція впливає на багато сторін життя населення.

Міграційні процеси є актуальними не тільки в контексті джерела залучення дешевих трудових ресурсів. Мігранти з Африки і Близького Сходу мають в порівнянні з Європою іншу культуру. Події в ряді європейських країн (Франція, Норвегія, Данія та ін.) показали, що масова неконтрольована міжнародна міграція людей, далеких за мовою, культурою, традиціями і звичаями, може привести до міжконфесійних та міжетнічних конфліктів, дестабілізувати суспільство, вплинути на національну безпеку і, в кінцевому рахунку, на міжнародну стабільність. Крім того, економічна допомога мігрантам - це удар по бюджету держави, ризик для населення країни в економічному плані. Також Європі доводиться справлятися з власною кризою (яскравим проявом є результат референдуму за вихід Великобританії з ЄС 23 червня 2016 г.).

Часто мігранти з собою приносять не тільки свою мову, релігію, звичаї, але і не сприймають західну культуру в широкому значенні слова. Вони ототожнюють «Захід» з християнським світом і вважають, що все погане в західному способі життя (пропаганда розкоші, гедонізм, розбещеність, насильство, розпуста) пов'язано в основному з релігією, тобто з християнством.

Європейські держави допускають збереження іноземцями ісламської культури, сприяють її розвитку. Гастарбайтерами будуються культові споруди (мечеті, мінарети), наприклад, в Німеччині налічується більше 2 500 мечетей, дозволяється викладання в християнських школах етнічної мови, ісламу і т. д. В результаті цього зараз в християнській Європі через імміграції відбувається активна ісламізація, мусульманська конфесія в католицьких і протестантських країнах вийшла на друге місце. Число іммігрантів-мусульман зростає з кожним роком. З іншого боку, у великих містах Європи (Берлін, Лондон, Париж, Мадрид, Рим) закриваються християнські церкви і парафії через скорочення чисельності християнського населення і віруючих, парафіян. Існування паралельних культур в європейських країнах призводить до міжетнічних і міжконфесійних конфліктів. Особливо це стосується Австрії, Німеччини, Великобританії, Італії, Нідерландів, Франції, Швейцарії, Швеції [11, с. 144-145].

Сьогодні говорять вже про виникнення добре орієнтованої та ефективної «міграційної промисловості», яка за високу плату вказує маршрути та можливості отримання бажаним притулок. Такі послуги отримує в основному заможна частина населення. Наслідки імміграції можуть серйозно проявитися через нетривалий період часу, коли у молодих жінок-іммігранток, що досягли статевозрілого віку, з'явиться велика кількість дітей. Крім того, нескінченний потік біженців з Африки та Близького Сходу може ще значно посилитися завдяки переселенцям, які зберігають тісні зв'язки зі своїми країнами. А можливості Європи обмежені.

В останні роки значне посилення імміграційних процесів супроводжується зростанням злочинності, наркоманії і т. д. Як показали результати опитування громадської думки, проведеного IFor в країнах Європи і США 22-26 жовтня 2016 р. ситуація з мігрантами за час після початку міграційної кризи погіршилася. Найбільше незадоволених ситуацією в Італії (79% опитаних), Франції (67%) і

Великобританії (53%), а найменше - в Польщі (35%). При цьому протестанти (67%) частіше відзначають погіршення даної ситуації [2].

Згідно з новими прогнозами демографічної ситуації до 2050 р. кількість жителів європейських країн буде скорочуватися [9]. При цьому показник демографічного навантаження утриманнями похилого віку в 2050 року в Європі збільшиться з 48 до 51 [4]. Тому зараз перед європейськими країнами стоїть нелегкий вибір. Наприклад, якщо в Європі рівень народжуваності не зросте, то до 2050 р. число європейських дітей у віці до 15 років скоротиться на 40% (до 87 млн), а кількість людей похилого віку подвоїться (до 169 млн чол.). Середній вік європейця збільшиться до 50 років, і, як зазначає французький вчений Альфред Сові, Європа «ризикуює стати континентом старих, які живуть в старих будинках і обтяжені старими ідеями». Підраховано, що тільки для збереження сьогоденного співвідношення п'ятнадцятирічних і шістдесяти п'ятирічних Європа повинна буде прийняти до 2050 р 169 млн іммігрантів, а для заповнення природного спаду населення, необхідно прийняти до 1,4 млрд іммігрантів. Іншими словами, як вважають експерти, які вивчали проблему старіння Європи, Європі доведеться прийняти «доленосне рішення», так як якщо «стандарти життя не стануть гіршими, країни Євросоюзу очікує 60-відсоткове збільшення припливу іммігрантів, що приведе до наростання соціальної напруженості і порушення крихкої расової рівноваги в регіоні».

Поряд із категорією міжнародної інтелектуальної міграції правомірне використання категорії «відплив умів», за якої вектор руху інтелектуального капіталу є односпрямованим: від країни-донора до країни-реципієнта. Термін «відплив умів» вперше був озвучений у доповіді Британського королівського товариства у 1962 р. у зв'язку з еміграцією англійських учених та інженерно-технічних працівників у США. Пізніше він широко використовувався при вивченні соціальних та психологічних причин еміграції висококваліфікованих спеціалістів із країн, що розвиваються, та постсоціалістичних країн у розвинені держави світу.

Необхідно відзначити, що залежно від цілей та об'єкта дослідження «витік умів» може трактуватися в широкому сенсі як виїзд із країни фахівців, які займаються кваліфікованою, інтелектуальною чи творчою працею, а також потенційних фахівців (студентів та стажистів) та вузьким – як одна із складових міжнародної інтелектуальної міграції (потік наукових та викладацьких кадрів вищої та високої кваліфікації, тобто працівників, реально чи потенційно зайнятих науковими дослідженнями та розробками, а також обслуговуванням цієї галузі). Існує думка про те, що «витік умів» включає і роботу за контрактами тренерів, спортсменів, артистів, осіб інших творчих спеціальностей вищої та високої кваліфікації, не пов'язаних за своєю діяльністю з наукою як такою.

На думку автора, ця думка найповніше охоплює категорію «витік умів», оскільки включає у собі більше носіїв інтелектуального капіталу.

Водночас має місце розмежування зовнішнього та внутрішнього «відтоку умів». Остання, за твердженням низки експертів, є «переливом» інтелектуального потенціалу в ненаукові сфери діяльності.

У науковій літературі «витік умів» розглядається виходячи з рівня кваліфікації, рівня життя та оплати праці, а також ступеня затребуваності фахівців у країні проживання та за кордоном.

економістом В.В. Виноградовим «відплив умів», виходячи з рівня кваліфікації, сприймається як міжнародна міграція висококваліфікованих кадрів (вчених, рідкісних фахівців, іноді – «зірок» мистецтва, спорту)», а такими вченими, як С.Ф. Сутирін, В.М. Харламова - як міграція робочої сили вищої кваліфікації (вчених та інженерно-технічних фахівців найвищого рівня).

В енциклопедії «Britannica» в основу тлумачення даного терміна покладено рівень життя та оплати праці: «еміграція освічених чи кваліфікованих людей з однієї країни, економічного сектора чи сфери в інші, зазвичай, через кращу оплату або життєві умови» (Mahroum, 1998). На думку автора, наведене визначення повніше, ніж попередні, виявляє сутність процесу, проте вона містить у собі

поняття віртуального переміщення інтелектуального капіталу у вигляді мережі Інтернет.

З урахуванням ступеня затребуваності фахівців «витік умів» розглядається як від'їзд, еміграція, виїзд за кордон на постійну роботу висококваліфікованих кадрів, які не знаходять застосування своїх здібностей і не потребують країни проживання. Однак у даному формулюванні відсутнє поняття внутрішнього «витікання умів», яке, на думку автора, є однією з форм міграційної поведінки, пов'язаної з рішенням фахівців високої кваліфікації перейти з одного економічного сектора (сфери) країни до іншої, зазвичай через більш високу оплату праці чи можливості самореалізуватися.

Отже, зовнішнє «відплив умів» - це одна з форм міграційної поведінки, пов'язана з рішенням представників висококваліфікованої розумової праці мігрувати з однієї країни в іншу і залишитися в ній. На відміну від міжнародної інтелектуальної міграції зовнішній «витік умів» є одностороннім процесом відтоку, реального чи віртуального, працівника інтелектуальної праці з країни донора, що загрожує останньою непоправними втратами. Вона обумовлена незадоволеністю особистості заробітками та (або) можливостями творчого самовираження та очікуваннями їх досягнення в іншому місці.

Таким чином, складовими міжнародної трудової міграції як форми руху людського капіталу є інтелектуальна міграція та «відплив умів», у межах яких функціонує інтелектуальний капітал.

Міжнародна інтелектуальна міграція має різноманітні форми прояви, які у розвитку світової економіки видозмінюються. Видається доцільним класифікувати міжнародну інтелектуальну міграцію за критеріями переміщення інтелектуального капіталу (факт перетину кордону) та суб'єкти, його носії. Вони дозволяють виділити поряд з відомими нові форми, зумовлені розвитком реального та віртуального переміщення, серед яких тіньова інтелектуальна міграція та ІТ-аутсорсинг (табл.1.1).

Таблиця 1.1. Класифікація нових форм інтелектуальної міграції

Критерій	Форма інтелектуальної міграції	Суб'єкт інтелектуальної міграції
Реальне переміщення інтелектуального капіталу	Міграція керівників ТНК	Висококваліфіковані менеджери
	Приплив молоді на навчання до ЗВО	Інтелектуали, потенційні фахівці
	Транскордонна міграція на основі контрактів	Висококваліфіковані фахівці розумової праці
Реальне, але приховане переміщення інтелектуального капіталу	Тіньова інтелектуальна міграція	Висококваліфіковані фахівці розумової праці
інтелектуального капіталу	ІТ-аутсорсинг	Висококваліфіковані ІТ-фахівці

Певний науковий та практичний інтерес мають характеристики даних форм. Так, міграція керівників ТНК на строк від одного до трьох років задовольняє потреби у специфічних професіях та рівні кваліфікації менеджерів, що періодично виникають на національних сегментах міжнародного ринку праці розвинутих країн. Необхідно відзначити щорічне збільшення в'їзду висококваліфікованих спеціалістів. Так, вже у 2007 р. за робочими візами до США в'їхало близько 500 тис. фахівців, у тому числі одна третина висококваліфікованих. За 1987-2007 роки. зайнятість у філіях американських ТНК зросла майже 5 млн. чол. При цьому заробітна плата американського працівника, зайнятого у філії ТНК була майже на 25% вищою, ніж у середньому по економіці.

За даними статистики, країни імміграції переміщається велика кількість керівників ТНК, що з припливом капіталу формі прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Спостерігається також тенденція паралельного та взаємопов'язаного руху

фінансового та інтелектуального капіталів. Донедавна міграційні потоки фахівців із «периферійних» країн були невеликими, проте наприкінці 1990-х рр. н. ситуація змінилася. Як наслідок активної політики управління в корпораціях більшості провідних держав світу збільшився приплив до них висококваліфікованих кадрів із країн Азії, серед яких головними донорами виступали Китай, Філіппіни, Індія, Малайзія, Пакистан (Okolski, 2003).

Сьогодні набули поширення і такі нові форми інтелектуальної міграції, як трансміграція, або міграція за контрактами та індивідуальним пропонуванням послуг закордонним фірмам. Її суть полягає у переміщенні за кордон робочої сили без переміщення домашнього господарства та одночасному функціонуванні цих фахівців у країні походження та країні трудової зайнятості. Така форма зазвичай застосовується на площі одного конкретного полюса міграції, наприклад, між Мексикою та США, державами ЦСЄ та ЄС, країнами Південно-Східної Азії та Японією, країнами СНД.

Однією з найнебезпечніших форм подальшого «відпливу умів» є тіньова інтелектуальна міграція. Вона пов'язана із реальним виїздом висококласних фахівців за межі своєї країни без повідомлення органів статистичного обліку міграції. За сприятливих умов, що склалися за кордоном, потенційний мігрант стає емігрантом.

В результаті дерегуляції та лібералізації світового господарства, пов'язаних з глобалізацією та повсюдним проникненням глобальної мережі Інтернет, набирає чинності такий прояв інтелектуальної міграції, як ІТ-аутсорсинг, або виконання конкретного завдання іноземної фірми на контрактній основі фахівцем, який не залишає свого місця проживання. Результати роботи надсилаються через Інтернет. У разі нелегального ІТ-аутсорсингу державна скарбниця не поповнюється податками від проданого інтелектуального продукту, а інтелектуальна міграція перетворюється на електронний «витік умів». Реалізація даної форми інтелектуальної міграції покликана, з одного боку, стримувати процес зовнішньої

міграції національних наукових кадрів, зберегти їм робочі місця на батьківщині, з другого - знизити витрати на створення робочих місць для вчених-емігрантів у країні-реципієнті, заощадити на заробітній платі, зберігши у своїй права результати досліджень за контрактодавцем. Певною мірою це пов'язує інтереси обох держав, за умови легальності.

Звісно ж, що ІТ-аутсорсинг - найбільш прийнятна форма інтелектуальної міграції, по-перше, тому що фахівці продовжують займатися своєю професійною справою і не відбувається їх декваліфікація; по-друге, знижується напруженість над ринком висококваліфікованої праці; по-третє, залишаючись у своїй країні, ці люди не випадають із звичного соціально-економічного середовища; по-четверте, у разі легального аутсорсингу вони поповнюють бюджет, сплачуючи податки на батьківщині. Як негативного слід зазначити той момент, що країна-донор часто повністю втрачає права на результати НДДКР і змушена купувати цей інтелектуальний продукт практично на тих же умовах, якби він був створений за кордоном.

Тому необхідний глибокий і всебічний аналіз міграційних процесів та прийняття ефективної міграційної політики на різних ієрархічних рівнях (в межах однієї держави, великого регіону, міжрегіональному та глобальному) з урахуванням геополітичних, демографічних і економічних можливостей країни і регіону. При цьому повинні бути чітко прописані цілі, завдання та механізми їх реалізації. В цілому міграційні потоки значно зменшаться, якщо в країнах виходу мігрантів почнуть усувати їх причини (бідність, насильство, конфлікти і т. п.).

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В США

2.1. Дослідження освітньої міграції українців у США

Сьогодні нові високі технології та процес глобалізації створили нові форми міграції, такі як «міграція ідей», «відхід мозку», «відтік мізків» та інші. Останній обговорювався вченими понад 30 років і залишається актуальною темою досліджень сьогодні. Вперше визначення «відтік мізків» було використано в 1963 році в британській газеті «Evening Standard» і було пов'язане зі справою про еміграцію високоосвічених людей з Великобританії до Сполучених Штатів Америки під час та після Другої світової війни. Нині поняття «відтік мізків» значно змінилося з того часу і набуло більшої складності, оскільки в даний час воно описує не тільки відтік високоосвічених мігрантів з будь-якої держави в державу, але також із і в різні сфери науки. Згідно зі словником Мерріам-Вебстер, «відтік мізків» - це процес виїзду освічених професійних людей з країни, економічного сектору чи сфери в іншу, як правило, для кращої оплати праці чи умов життя *. Після розпаду Радянського Союзу питання інтелектуальної міграції набуло особливої актуальності, оскільки громадяни колишніх радянських республік отримали можливість мігрувати та шукати кращих умов життя у всьому світі. Таким чином, найбільш розповсюдженими напрямками були європейські країни та США. Український міграційний процес був і залишається найбільшим з усіх міграційних рухів пострадянського простору. Згідно з повідомленням ІМІСКО, можна виділити кілька хвиль міграції українців [3, с.10-20]. ** Перша хвиля була до Першої світової війни, друга - між двома світовими війнами, а третя - після Другої світової війни, а остання - після 1991 року. Дуже важливим питанням, на яке слід звернути увагу, є те, що перші три хвилі мали переважно політичний характер, а остання хвиля мала переважно соціальний та економічний характер. Населення України за даними перепису населення вкрай зменшилось. Кількість громадян України у 1993 р.

становила 52 млн., а в 2016 р. цей показник впав до 44,72 млн. осіб. Державна служба статистики України також заявила, що загальна кількість науковців та освітян зменшилась на 74 відсотки з 1991 по 2012 рік. Більше того, щорічний моніторинг кількості українських студентів, які навчаються на денній формі в іноземних університетах, який проводився аналітичним центром CEDOS у 2013-2014 навчальний рік показав, що 47 734 громадянин навчаються за кордоном, серед яких 15 000 здобувають спеціальність у вищих навчальних закладах Польщі. Ці цифри продовжували зростати протягом наступних 2015, 2016 та 2017 років [7, с.19] ***.

Методологічні дослідження «відтоку мізків» традиційно базуються на даних міграції, опитуваннях дослідників, іноді на аналізі резюме, інтерв'ю або на поєднанні цих методів. Ще одне недавнє дослідження запропонувало цікавий підхід до використання оголошень про роботу, розміщених на веб-сайті наукового щотижневика, для вимірювання кровообігу мозку. Однак під час підготовки цієї теми ми вирішили застосувати новий спосіб дослідження даних, який базується на інформації, якою мігранти діляться в Інтернеті, зокрема, у своїх блогах на сторінках соціальних мереж Facebook [28], YouTube [29], [30], [31], [32], Instagram та інші [27], [33], [34], [35]. Методологічна база, що використовує такі бази даних, раніше не розроблялась. Ось чому можна сказати, що сучасне дослідження базується на унікальному соціологічному опитуванні та емпіричних даних. Причиною використання цього джерела даних є те, що люди здебільшого були більш відкритими в описі своїх особистих причин міграції та в деталях розказують про це саме у своїх публікаціях у блогах. Сукупність зацікавлених осіб визначали як особи, які займаються освітою та наукою, чоловіки та жінки у віці 15-45 років.

Хоча частку іноземних студентів припадає лише 3 % від загальносвітового числа студентів, їх міграції надає помітний вплив як у країні їх походження, і

прийому. Як зазначає С. ВінсентЛанкрін, «сьогодні транскордонна освіта сприймається як засіб, що сприяє економічному розвитку» [4, с. 71]. У цьому контексті управлінню студентською міграцією відводиться важлива роль у посиленні їх позитивних та ослабленні негативних ефектів. Прийом іноземних студентів є важливим каналом залучення висококваліфікованих фахівців, які є одним із найважливіших ресурсів розвитку знань.

Так звана «імміграція через освіту» особливо поширена США. Як показують дослідження, приблизно чверть тимчасової роботи у США, насамперед навчалися у цій країні [9, с. 43]. Значна частина студентів залишається у цій країні після завершення навчання. Наприклад, 75% китайських студентів, які навчалися у США у 1978–99 рр., так і не повернулися на батьківщину. Особливо велика частка випускників аспірантури / докторантури. Причому питома вага іноземців, які продовжували проживати в США після 4-5 років після отримання наукового ступеня (PhD) у сфері природничих та технічних наук, зросла за 1992-2001 роки. з 41% до 56%. Більше того, цей показник збільшився серед вихідців із Китаю з 65% до 96%, Індії – з 72% до 86%. Високі значення даного показника, що перевищують 50%, також спостерігаються серед уродженців Ірану, Ізраїлю, Греції, Аргентини, країн Східної Європи, Нової Зеландії та Великої Британії [4, с. 82-83].

Подібна тенденція відзначається і в інших розвинених країнах, хоча вона і не набула таких вражаючих, як у США, масштабів. В Австралії приблизно половина висококваліфікованих фахівців, які подають заяву про імміграцію до цієї країни, мають дипломи австралійських навчальних закладів. У Канаді 15-20% колишніх іноземних студентів залишаються у цій країні. У Новій Зеландії приблизно 13% іноземних студентів отримують вид на постійне місце проживання. У Великій Британії в 2005 р. 27% випускників ЗВО цієї країни через півроку після закінчення навчання працювали там [1, с. 94-95].

Про вклад іноземних випускників американських ЗВО, що залишилися після закінчення навчання в США, в інноваційний розвиток економіки цієї країни

свідчать результати дослідження Г. Челарах, К. Маскус та А. Мату. Відповідно до їх підрахунків, збільшення на 10 процентних пунктів частки іноземців серед випускників ЗВО спричиняє зростання кількості патентів, отриманих університетами, на 6 пунктів, а патентів, виданих неуніверситетському сектору (в основному комерційними фірмами) – на 6,8 пункту [10, с. 252].

Іноземні студенти приносять країнам, що приймають, чималі доходи, головним джерелом яких є платне тьюторство. Приблизно дві третини іноземних студентів повністю оплачують навчання зі своїх коштів або за рахунок держави, що їх посиляє. Особливо від прийому іноземних студентів вииграють США, Великобританія та Канада, де багато приватних ЗВО та ЗВО, заснованих на платному тьюторстві. Однак і в континентальній Європі, де субтидується з бюджету, іноземні студенти оплачують його за вищими ставками, ніж місцеві учні, особливо на вищих щаблях освіти. Причому особливо дорого коштує навчання на вищих щаблях, зокрема, за програмами, якими передбачається здобуття ступеня PhD.

Крім плати за навчання студенти витрачають чималі кошти на проживання в країні навчання. Так, на початку 2000-х років загальні витрати (на навчання та проживання) іноземного студента, який здобуває освіту у сфері бізнесу, становили в Австралії в середньому 12,3 тис. дол. США на рік, у Канаді – 13,8 тис. дол. ., Великобританії – 19 тис. дол., а США варіювалися від 20,2 тис. дол. (у державних ЗВО) до 34,3 тис. дол. (у приватних ЗВО) [1, с. 73-74]. Через війну експорт освітніх послуг став помітним джерелом зовнішніх надходжень фінансових коштів багатьох розвинених країн. У 1998 р. світовий ринок освітніх послуг для іноземних студентів оцінювався в 30 млрд дол. і на його частку припадало 3% світового експорту послуг. У 2001 р. доходи США за цією статтею експорту досягали 11,5 млрд дол. (вдвічі перевищуючи витрати ЗВО на навчання та комунальне обслуговування студентів), Великобританії – 11,1 млрд дол. 1,2 млрд дол., Канаді – 727 млн дол., Нової Зеландії – 353 млн дол., а частка зазначених доходів в експорті послуг сягала 13 % в

Австралії, 8,1 % – Нової Зеландії, 4,2 % – США , 2,1% - Італії та 2% - Канаді [11, с. 31-32]. Австралія та Нова Зеландія зробили навчання іноземних студентів частиною стратегії свого соціально-економічного розвитку та проводять політику залучення зарубіжних студентів на вигідній для себе основі або, принаймні, на основі самофінансування студентів. У 2005 р. доходи від торгівлі освітніми послугами сягали Австралії 7,2 млрд австрал. дол. і були третім за значимістю джерелом доходів від експорту послуг [4, с. 80].

Іноземні студенти не тільки служать джерелом додаткового фінансування ЗВО, а й сприяють модернізації та розвитку їх структури, появі нових навчальних напрямків та відділень, збереженню відносно невеликих, але важливих програм тощо. дефіцитним для суспільства спеціальностям – у галузі природничих та технічних наук, де відзначається стабілізація та навіть зниження чисельності місцевих студентів.

Разом з тим прийом іноземних студентів може обмежувати доступ місцевої молоді до вищої освіти. Обстеження М. Регетса у США показало, що зі збільшенням кількості іноземних студентів на 100 чол. кількість білих американських студентів збільшувалася на 33, тоді як кількість американських студентів азіатського походження скорочувалася на 7 [9, с. 89].

Для країн, що посилають своїх громадян навчатися за кордоном, особливо для тих, хто розвивається, студентська міграція, враховуючи високу частку тих, хто залишається в країнах навчання, нерідко створює певну загрозу витоку умів.

Натомість навчання за кордоном сприяє розширенню охоплення населення країн походження студентів вищою освітою, а повернення навчальних мігрантів – накопиченню людського капіталу, що є одним із ключових факторів сучасного розвитку економіки. Відомо, що збільшення тривалості навчання населення на 1 рік у довгостроковій перспективі сприяє зростанню ВВП на 3–6 % [1, с. 62].

Країни, що посилають, ціною менших витрат (а іноді і на безоплатній основі, в рамках програм зовнішньої допомоги, що надається розвиненими країнами)

здійснюють підготовку висококваліфікованої робочої сили за відсутніми або недостатньо розвиненими в них напрямками. тобто студентська мобільність служить фактором подолання обмеженості систем освіти в малих країнах, наприклад таких, як Люксембург та Ісландія, заповнення нестачі певних категорій фахівців, особливо в таких галузях, як сільське господарство, інженерні та бізнес-спеціальності, підвищення якості освіти, що отримується їх громадянами.

Після повернення мігрантів відбувається трансферт не тільки індивідуальної освіти, а й технологій та ноу-хау з передових областей. За даними Міністерства науки і технологій Китаю, більша частина венчурних підприємств, пов'язаних з Інтернет-послугами, була заснована в країні китайськими студентами, які навчалися за кордоном і повернулися на батьківщину.

Разом з тим, ці мігранти, навіть якщо вони і не повертаються на батьківщину, можуть сприяти розвитку економічних зв'язків, трансферту технологій та ін. ноу-хау, грошових переказів та інвестицій від індусів, які проживають в інших країнах, які заохочуються урядовими законодавчими та податковими заходами. У ПАР також налагоджені зв'язки із висококваліфікованими співвітчизниками, які проживають за кордоном. Експатріанти приймають студентів з батьківщини на стажування до своїх лабораторій, беруть участь у спільних дослідженнях із вченими ПАР, сприяють передачі інформації та технологій її інститутам. Таким чином, у здобутті освіти за кордоном зацікавлені не лише студенти, яким вона необхідна для подальшого працевлаштування за кордоном та професійного зростання на батьківщині, – про що свідчить збільшення чисельності іноземних слухачів, які навчаються за власний рахунок. За великим рахунком, у навчанні своїх громадян за кордоном та прийомі іноземних студентів зацікавлені як ті, що посилають, так і приймаючі країни, що беруть на себе частину витрат за їх навчання.

Слід наголосити, що практичні заходи щодо стимулювання студентської міграції стали вживатися порівняно недавно. С. Вінсент-Ланкрін пише: «Усього лише двадцять років тому країни вважали, що студентська мобільність – це лише

спосіб переглянути світ... Університети вітали іноземних студентів, але самі рідко робили перший крок, щоб набрати таких» [4, с. 71].

Для залучення іноземних студентів розвинуті країни використовують комплекс різноманітних заходів. Вони надають гранти іноземним студентам для навчання на своїй території та субсидують їхнє навчання, здійснюють програми обміну студентами між великими навчальними закладами. Так, загальна кількість студентів, які приїхали з 1946 р. на навчання до США у рамках програми стипендій Фулбрайта, перевищила 250 тис. осіб, які були родом із 185 країн світу [7, с. 47]. Американські організації фінансують і курирують понад 20 змішаних російськоамериканських програм, що пропонують навчання та стажування в американських коледжах, університетах, науково-дослідних центрах терміном від 1 до 4 років [13, с. 93]. Дуже показово, що 55,8 % опитаних у 2002–2003 роках. російських студентів, аспірантів, докторантів та науково-педагогічних працівників, які стажувалися за кордоном, назвали іноземні гранти як основне джерело фінансування закордонних стажувань [13, с. 100].

Для навчання та проживання іноземних студентів у країнах їхнього прийому створюється спеціальна інфраструктура. Цілий ряд неангломовних країн пропонують програми навчання англійською.

Таким чином, посилена інтернаціоналізація процесу освіти і розширення торгівлі послугами в цій сфері супроводжуються активізацією студентської міграції, що відноситься до найбільш динамічно зростаючих потоків міжкраїнних людських пересувань. Прийом іноземних студентів істотно позитивно впливає на країни їх навчання, забезпечуючи ці країни висококваліфікованими кадрами та підвищуючи їх доходи за рахунок експорту освітніх послуг. Тож ринку освітніх послуг між розвиненими країнами розгорнулася справжня конкуренція за залучення іноземних студентів. Багато країн походження студентів також опиняються у виграві від навчання своїх громадян за кордоном, проте чимала їх частина все ж таки тією чи іншою мірою страждає від витоку умів. Політика низки

таких країн не обмежується сприянням навчанню своїх громадян за кордоном. У ній все чіткіше простежується спрямованість створення умов повернення таких мігрантів на батьківщину та використання позитивного потенціалу взаємодії з співвітчизниками, що залишилися після завершення навчання за кордоном.

2.2. Аналіз інтелектуальної міграції громадян України до США в 2012-2017 рр.

«Витік мізків» - процес масової еміграції, при якій з країни або регіону їдуть фахівці, вчені і кваліфіковані робітники з політичних, економічних, релігійних чи інших причин. При цьому країнам, з яких відбувається витік фахівців, наноситься досить значний економічний, культурний, а іноді і політичний збиток. І навпаки, держави, які беруть і забезпечують фахівців-іммігрантів, набувають величезний і дешевий інтелектуальний капітал.

Термін «витік мізків» був введений британським Королівським товариством для опису міграційних процесів в середовищі вчених і інженерів під час і після Другої світової війни з Великобританії в Північну Америку. Нині це явище найбільш характерно для країн, що розвиваються, зокрема колишніх європейських колоній в Африці, на Карибських островах, а також колишніх соціалістичних держав Східної Європи.

Особливо досягла успіху в цьому питанні Україна, причому відразу в кілька етапів. Якщо розділити цей процес на періоди, то перша хвиля інтелектуальної міграції в сучасній історії нашої країни припала на початок дев'яностих, друга - на кінець дев'яностих, третя - на другу половину нульових років (починаючи з 2005 року) і остання, четверта - з 2014 року, яка триває і по сьогоднішній день. Підтверджують ці періоди офіційні статистичні дані по значному скороченню кількості наукових кадрів, а також дані про тих, хто вчених, які виїхали за кордон.

Розповіді про «соціальний ліфт» всередині України на практиці виштовхують висококваліфікованих українців за межі батьківщини. Наприклад,

масово їдуть українські IT-фахівці в Польщу: там вони знайшли кращі для себе умови праці. Представники союзу програмістів DOU провели нове опитування з метою дізнатися, куди відбувається «витік умів» з України. Йдеться про популярну і досить прибуткову IT-сферу.

Виявилося, що українські IT-фахівці вибрали для себе сусідню Польщу в якості не тільки місця роботи, але і дому: їх кількість склала 26 відсотків. Тим часом з Німеччини, США та Нідерландів в цю країну переїхали 19%, 13% і 6% фахівців відповідно.

Проводячи класифікацію за територіально-національною ознакою, серед референтних груп українських мігрантів можна виділити такі найбільш спільні групи: співвітчизники в Україні, українці, які проживають в Америці, а також американські (не українські та не іммігрантські) групи у США. Це дослідження сфокусоване на вивченні однієї з цих груп, а саме на особливостях позиціонування сучасних українських мігрантів у США щодо груп українців, які також проживають в американському суспільстві. Зокрема, розглядається соціальний контекст, в якому мігранти згадують цю референтну групу, її значення та роль у житті на новому місці, ступінь важливості її норм, цінностей та практик для мігрантів, перетин з іншими типами референтних груп (співвітчизниками в Україні, а також неукраїнськими). та неіммігрантськими групами в Америці). Вивчення особливостей використання референтних груп дає знання про потенціал поточного соціального становища українських мігрантів – рівень їхньої соціальної адаптації та мобільності, оскільки позиціонування щодо тієї чи іншої соціальної групи пов'язане з особливостями інтеграції мігрантів у новий соціальний контекст. Специфіка референцій українських мігрантів розглядається щодо трьох основних аспектів: соціально-економічного, соціокультурного та етнонаціонального. Аналіз ґрунтується на даних соціологічного дослідження ідентичностей та практик українських мігрантів у США (2015 р.). Використано 31 напівструктуроване інтерв'ю з українськими мігрантами у першому поколінні від 18 років та старше, які

емігрували після 90-х років. XX століття і постійно проживають у США. Соціально-економічний аспект. Згадуючи про українців, які приїхали до США після 90-х років. XX століття, респонденти наголошують на економічних мотивах еміграції своїх співвітчизників. У оповіданнях використовується образ «тудяга» / «роботяга», який ґрунтується на таких характеристиках, як прагнення підвищити свій рівень добробуту шляхом тяжкої, часто некваліфікованої праці, вузьке коло соціальних зв'язків, а також відсутність достатнього культурного рівня. Інший ширший образ економічного мігранта (у розповідях описовий, немає назви) необов'язково включає важку некваліфіковану працю як засіб заробити гроші, проте містить першорядність установки для досягнення матеріального благополуччя. Частина респондентів, оповідаючи про власні мотиви переїзду та поточні життєві плани, згадує ті ж риси, на підставі яких відносить своїх співвітчизників до категорії трудових мігрантів. Однак в описі себе не всі використовують даний образ, уникають прямої ідентифікації з категоріями «роботяг» та «економічних мігрантів», іноді чітко дистанціюються від них. У оповіданнях респондентів простежується очікування можливого соціального засудження, яке вони припускають у відповідь на власне прагнення досягнення матеріальних благ на шкоду іншим аспектам життя (наприклад, сімейним, національним, духовним тощо). Це проявляється у вигляді виправдувальних монологів «на випередження» у відповідь уявному опоненту, а також обґрунтувань свого переїзду і поточного способу життя, що повторюються, як найбільш сприятливого, а іноді і єдиного способу вирішення життєво важливих особистих і сімейних питань. На готовність українців позиціонувати себе як члена групи співвітчизників або орієнтуватися на досягнення цієї групи впливає рівень успішності українських іммігрантів у США (їх соціально-економічний статус), а також стереотипи про українців в американському суспільстві. Якщо українські іммігранти є категорією, яка не асоціюється з престижними професіями та значущими видами трудової діяльності, з позитивною динамікою соціальної мобільності та матеріального добробуту, то й

прагнення бути частиною такої групи буде слабшим, особливо на рівні публічного позиціонування. Проте, у оповіданнях респондентів про власне матеріальне благополуччя згадується про досягнення співвітчизників у США, багаторічну співпрацю з ними щодо роботи, спільні проекти та дружні стосунки, що дозволяє зробити висновок про певну міру їхньої орієнтації на встановлення українських мігрантів у сфері соціально-економічного життя.

Для членів українських спільнот (local ethnic communities) діапазон таких орієнтацій набагато ширший, оскільки в рамках культурного поля (наприклад, культурних заходів спільнот) вони набувають можливості перетинатися та налагоджувати зв'язки з українськими мігрантами різного соціально-економічного статусу. Враховуючи шляхи інтеграції та адаптації мігрантів у США, що склалися, українці активно використовують соціальну мережу окремих українських мігрантів, ресурси українських спільнот та діаспори з метою вирішення питань матеріального забезпечення та працевлаштування. У матеріалах дослідження респонденти згадують низку варіантів взаємодії із співвітчизниками у межах своєї трудової діяльності. По-перше, це робота з надання послуг місцевій українській спільноті або українським мігрантам загалом (центри з надання допомоги мігрантам, зокрема українським). У цьому випадку соціально-економічний статус мігрантів тісно пов'язаний зі статусом їхньої етнічної громади/групи в американському суспільстві, а також із затребуваністю та престижністю тих товарів та послуг, які вони пропонують своїм співвітчизникам. У матеріалах інтерв'ю згадуються організовані українцями магазини та кафе з традиційним (або просто звичним) для українців набором продуктів та страв, менеджерська, юридична, бухгалтерська, консультаційна діяльність у центрах з надання інформаційно-юридичних послуг мігрантам, у раді з управління справами громади, а також навчальна та культурно-організаційна діяльність усередині спільнот (зокрема, для дітей українських мігрантів: заняття з музики, співу, танців, української мови та ін.). Проте українські спільноти не настільки численні, а доходи їхніх членів не такі

високі, щоб сприяти збільшенню кількості робочих місць із гідним рівнем зарплати. Для частини українських мігрантів оплачувана робота для потреб членів спільноти є тимчасовим варіантом у період початкової адаптації після переїзду, а також додатковим заробітком поряд з іншими джерелами доходу. Респонденти, які пропрацювали на таких позиціях тривалий час, висловлюють занепокоєння та сумнів у своїй затребуваності на ринку праці поза спільнотою, оскільки не звикли працювати з місцевим населенням, а деякі з них не опанували англійську мову достатньо, оскільки працювали зі співвітчизниками. У таких випадках шанси на висхідну соціальну мобільність значно знижуються.

Як було продемонстровано у чотирьох чітких і загальноприйнятих хвилях української імміграції до Сполучених Штатів, немає жодної характеристики, яка б остаточно дозволяла позначати їх як окремі хвилі. Цей порівняльний аналіз є переконливим, оскільки кожна хвиля піддається впливу безлічі факторів і постійно мінливих сил як з української, так і з американської сторони цього складного рівняння. Якщо зміниться лише одна сторона, а інша залишається послідовною протягом тривалого періоду часу, то цілком зрозуміло, що нічого не зміниться в моделях імміграції українців до Сполучених Штатів. Проте, як нещодавні, сучасні події в Україні, так і радикальні зміни в імміграційній політиці США об'єдналися, щоб створити унікальний момент для цієї специфічної моделі імміграції. Україна опиняється втягнутою у збройний конфлікт зі своїм сусідом, Росією, водночас як Сполучені Штати почали проводити, можливо, найбільш обмежувальну імміграційну політику в своїй історії за нинішнього президента Дональда Трампа. Останнім часом ті, хто займається питаннями імміграційного права та права біженців, цілком справедливо зосереджували значну частину свого часу та зусиль на розумінні та вирішенні проблем, поставлених внаслідок гуманітарних криз у таких країнах, як Сирія, Демократична Республіка Конго та інші країни. на південь від кордонів Сполучених Штатів. Це дозволило українській імміграції, яка становить 12,7% усіх біженців, що прибули до Сполучених Штатів станом на 31

березня 2019 р. — третє місце на міжнародній арені, — не помітити.¹¹⁷ Незважаючи на це, факти та пов'язані з ними статистичні дані з поточної Імміграційна модель демонструє, що на нас чекає п'ята хвиля.

А. Україна: революція, неположення

Торгова угода була готова до підписання, Президент сказав, що готовий підписати, а український народ очікує його підписання. Це ще більше здивувало — і обурювало український народ — коли президент Віктор Янукович, відомий лакей Росії Володимира Путіна, відмовився від обіцянки українському народу, що він підпише угоду, яка мала стати значущою для створення України. до Європейського Союзу. Відмова Януковича негайно спричинила акції протесту під назвою «Євромайдан» у столиці України Києві. Акції протесту, до складу яких входили громадяни України, розташувалися в межах знакового Майдану Незалежності в Києві, тривали з листопада 2013 року по лютий 2014 року. Особи, які протестували, робили це як демонстрацію єдності проти позбавлення їхньої країни права на вступ до Європейського Союзу. ЄС розглядався багатьма як логічний крок до «якісної зміни життя в Україні», а Україна вступ мав стати «символом демократії та [17] кращого життя».¹²² Якби Янукович підписав, українці були б на шляху до громадянства ЄС, що є остаточним сигналом того, що співробітництво untry дійсно рухався в правильному напрямку. Однак він відмовився це зробити. Щоб посилити образу на український народ, уряд направив на Майдан Незалежності військові сили, у тому числі кілька танків, щоб погасити протести. Цей ланцюжок подій мав би значний дестабілізуючий вплив на тендітну українську систему, повертаючи її назад у глибини нестабільності, з яких країна та її люди так наполегливо намагалися вийти. Україна знову була кризою.

Подальші події швидко переросли у збройний конфлікт між Україною та Росією, який відбувався майже повністю в межах українських кордонів через роль Росії як агресора. Підтримуваний Росією Донбас України погрожував відділенням, але натомість вирішив залучити Україну у військову кампанію, в результаті якої

Росія надала як війська, так і зброю для сепаратистських зусиль. Всього через місяць після того, як танки вкотилися на Майдан Незалежності в Києві, щоб знищити імовірних дисидентів, Росія анексувала Крим і фактично кинула всю українську державу в хаос. Збройний конфлікт триває на сході України до сьогодні, не маючи кінця. Цей факт, хоча сам по собі викликає занепокоєння, заслуговує на увагу, оскільки він змушував і продовжує «примушувати [] десятки тисяч покинути свої домівки й тікати в пошуках безпеки та стабільності». Це створило подвійну проблему для держави. Українське населення, де українці, ненавмисно втягнені в конфлікт, можуть або перетнути кордон і шукати притулку в іншій країні, або вони можуть прийняти свою долю як одного з постійно зростаючого числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у країні.

Показники УВКБ ООН щодо ВПО в Україні демонструють серйозність проблеми. За даними Агентства ООН, «Україна є дев'ятою за величиною країною у світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб. Після початку конфлікту на сході України та анексії Криму в 2014 році уряд України повідомляє про близько 1,5 мільйона внутрішньо переміщених осіб». Оскільки Росія продовжує фінансувати цей конфлікт, у якому «[] глибше загострення ситуації в Україні» дисфункція та залежність, здається, є критичною метою Федерації», ця криза може не закінчитися найближчим часом.

В. Сполучені Штати: Зміна динаміки біженців, лазівка Латенберга і Трамп

На тлі цієї невідкладності, створеної російсько-українським конфліктом, важливо розглянути недавню історію прийому біженців до США з України. Ці цифри, безпосередньо підкріплені поправкою Лаутенберга, загалом описують ситуацію, яка стабілізувалася протягом кількох років — кінець четвертої хвилі — до того, як знову виникла нагальна потреба країн у наданні гуманітарної допомоги українцям — на початку постулованої п'ятою хвилею. 2004 рік став переломним для американської системи біженців, оскільки це був перший рік, коли Сполучені Штати вилучили окреме позначення та пов'язану з ним квоту в 14 000 осіб для країн

«колишнього Радянського Союзу». Багато в чому через це. За цією окремою квотою Україна відправила 17 595 біженців до Сполучених Штатів у період з 2001 по 2003 рік, поступаючись лише Боснії та Герцеговині. Інтеграція України в ширшу квоту біженців «Європи» у 2004 році почала швидке зменшення кількості біженців, при цьому їх кількість впала нижче. 1000 у 2009 році вперше з часу розпаду Радянського Союзу. Це число відображало зміни в міжнародній системі як на Сполучених Штатах, так і на українській стороні рівняння. Українці, у зв'язку зі зростанням економіки та якості життя у рідній країні, вирішили залишитися у все більшій кількості. Але найбільший вплив на спад мав зміна спрямованості імміграційної політики США, яка тепер була спрямована на надання вкрай необхідної допомоги — і підвищення квот для біженців для Африки, Східної Азії та Близького Сходу. Тому, з точки зору біженців, можна справедливо сказати, що потреба України скористатися системою біженців США майже зникла до 2013 року, коли Янукович збирався підписати Україну до Європейського Союзу. Цього року було встановлено рекордно низький рівень прийому біженців з України, оскільки до Сполучених Штатів було прийнято лише 227 осіб, що остаточно означало кінець економічної міграції четвертої хвилі.

Останнім обговоренням щодо запропонованої п'ятої хвилі є вибори президента Дональда Трампа в 2016 році, який був уведений на посаду з сильною риторикою, який обіцяв виправити зламані кордони Америки. Хоча політика адміністрації Трампа, включаючи різні дії виконавчої влади, виходить за рамки цієї записки, є певні позиції, які демонструють загальний негативний погляд адміністрації на імміграцію. Президент прийняв суперечливий закон RAISE (Реформування американської імміграції для сильної економіки), який майже вдвічі скоротить легальну імміграцію до Сполучених Штатів шляхом обмеження видачі грін-карт, обмеження прийому біженців до абсолютного максимуму в 50 000 на рік і припинення лотерея різноманітності. Він лобіював політику нативістів щодо безпеки кордонів та нелегальної імміграції та домагався масової депортації

нелегальних іммігрантів як ключового каменя його імміграційної політики. Він рішуче виступає проти прийняття сирійських біженців, незважаючи на переважні докази гуманітарної кризи, і, як відомо, ввів нахабну заборону на поїздки, спрямовану на різні країни з більшістю мусульман. З усієї політики Трампа, так звана «заборона на поїздки» було найбільш показовим для бажаного напрямку імміграції Сполучених Штатів, оскільки він пропонував повну заборону на імміграцію з семи країн і передбачав повне призупинення програми біженців на чотири місяці, про що Трамп заявив про перевагу впуску тих, кому загрожує релігійні переслідування «за умови, що релігія окремої людини є релігією меншості».¹³⁵ Суть цієї політики полягала в тому, щоб суворо обмежити загальну імміграцію до рівня, якого не було з міжвоєнного періоду.

С. РЕЗУЛЬТАТ: П'ЯТА ХВИЛЯ

Незважаючи на всю негативну риторику та шкідливі розпорядження, які надходять від адміністрації Трампа, українці все ще знайшли вихід для входу США через поправку Лаутенберга та існуючу візову інфраструктуру. Оскільки російський збройний конфлікт завдає шкоди українській економіці, політичній системі та повсякденному життю її громадян, кількість українських біженців до Сполучених Штатів підскочила до 1451 у 2015 році — на 539% більше, ніж лише за два роки тому. у 2017 р. досягло максимуму в 4264. До 31 березня 2019 р. 1547 українських біженців успішно мігрували до Сполучених Штатів, кількість яких відстає лише від Демократична Республіка Конго та Бірма і значно перевищує загальний показник прийому біженців з усього Близького Сходу та Центральної Америки. Українці п'ятої хвилі мали подібний успіх на арені віз, складаючи найвищу частину загальний європейський прийом з 2009 по 2018 рік і збільшення кількості прийомів у 2018 році на 44% (5304) порівняно з 2009 роком (3672).

Усе це свідчить про помітне зростання імміграції українців до Сполучених Штатів — як за нинішньою схемою біженців, незважаючи на обмеження адміністрації Трампа, так і через процедуру імміграційної візи — з початку

збройного конфлікту з Росією в середині 2014 року. Українці вдома, хоча і не стикаються з типом переслідувань, які зазвичай асоціюються з визначенням біженця, все ще знайшли шляхи переїхати до Сполучених Штатів у дедалі більшій кількості в умовах антиімміграційної політики, яку просуває адміністрація Трампа. Ця п'ята хвиля може бути унікальною в тому, що вона використовує маловідому поправку Лаутенберга, щоб увійти туди, куди так мало інших, але це робить її не менш плідною, як показують дані імміграції за останні п'ять років. Оскільки квота біженців у 2019 році встановлена на рівні 30 000 осіб і стикається з тиском на зниження, немає гарантії, як довго триватиме п'ята хвиля, але американці та інформаційні агентства починають помічати це явище. З огляду на всі факти, що стосуються поточної кризи, а також напрочуд високої статистики імміграції українців до Сполучених Штатів за останні п'ять років, трохи несподівано, що було відносно мало академічних згадок про п'яту хвилю, яка починається приблизно в 2014 р.¹⁴⁰ Але реальність Українсько-американська імміграція демонструє, що майже 7000 нових українців на рік отримують доступ до американської імміграційної системи, зокрема системи біженців, що ставить цю хвилю чисельно нарівні з будь-якою з чотирьох інших, незважаючи на відступ адміністрації Трампа щодо глобальної імміграції до країни. Сполучені Штати.

Після аналізу майже 150 років стає очевидним, що українсько-американська імміграція займає рідкісне місце у сфері права біженців. Внутрішні ворожнечі на міжнародній арені наразі не є унікальними, але українсько-американська історія є ідеальною темою того, як має працювати система біженців. Чотири встановлені хвилі показують нам, як сучасні події в одній країні можуть поєднуватися з законодавчими зусиллями в іншій, далекому світі, щоб створити ідеальний шлях для людей з однієї країни в іншу. Я виступаю за започаткування п'ятої українсько-американської імміграційної хвилі значною мірою через те, що вона може навчити нас про складності законодавства про біженців ширше. Право біженців за своєю суттю передбачає об'єднання багатьох факторів і сил у надії, що глобальна система

задовольнить трансформуючі потреби людського населення в будь-який момент часу. Поправка Лаутенберга, прийнята як «широкий прийом практично для всіх, кому вдасться залишити» колишній Радянський Союз, функціонує як остаточний фактор «притягування» разом з усіма іншими атрибутами «американської мрії». На мій жах, багатогодинні дослідження не дали жодних ознак того, що закон про американські книги аналогічний закону Лаутенберга. Цей факт разом із посиленням негативної уваги ЗМІ свідчить про те, що, незважаючи на те, що Поправка дає змогу українським ВПО іммігрувати в пошуках об'єктивно безпечнішого та перспективного життя, ця ситуація далека від норми. Але це не повинно завадити нам проаналізувати його вплив і запитати, що четверта і п'ята хвилі повідомляють нам про глобальну систему біженців, що пишуть великі. Короткий погляд на діаграму тенденцій щодо прийому біженців у Додатку143 показує, що на дуже базовому рівні системи імміграції та біженців вимагають, щоб були діючі чинники, що підштовхують, і притягують, щоб система могла бути використана на повну потужність. Українці, незважаючи на доступ до того самого стандарту Лаутенберга з 2001 по 2018 рік, скористалися цією можливістю набагато менше, коли умови в рідній країні почали покращуватися в середині 2000-х років. Цей стан залишався стабільним, навіть погіршуючись, до 2014 року, що точно збігається з вторгненням Росії на українську батьківщину. Це, у поєднанні з усім гобеленом останніх 150 років української імміграції до Сполучених Штатів, демонструє, що жодне дослідження імміграційного права та права біженців не є повним без урахування факторів, які штовхають і тягнуть обидві сторони рівняння.

Правда, коли ми заглибилися в цю тему, ми не були упевнені, наскільки вона буде доречною для вивчення сучасного права біженців. Глибокий розгляд цієї області, який, на нашу думку, був повністю проігнорований навіть тими, хто найбільш активно займається наукою про біженців, показує те, що справді здається аномалією, але яка зараз приносить багато гуманітарної допомоги в надання можливості внутрішньо переміщеним українцям уникнути суворих реалій

нинішньої ситуації в Україні. Ще одна тема, з якою я стикався достатньо, щоб написати, — це моя власна внутрішня боротьба з використанням терміну «законодавча лазівка» для визначення поправки Лаутенберга. Після нашого широкого огляду цієї галузі права я прийшов до висновку, що цей термін технічно не є помилковим. Ми утримуємося від використання її в цій примітці, щоб уникнути будь-якого вигляду приниження самої поправки та її позитивної сили. Як це сталося для українців, але я справді вірю, що це лазівка, яка представляє сучасну дивність у ландшафті американських біженців. Поправка разом із оновленням американської легальної імміграційної системи відповідно до Закону про імміграцію 1990 року дозволила українцям продовжувати висаджуватися на берегах Америки у великій кількості, порівняно з іншим іноземним населенням, яке прагне зробити те ж саме. Однак найбільш релевантним для вивчення права біженців є те, як воно дозволило українцям у четвертій і п'ятій хвилях успішно претендувати на статус біженця з економічних і етнічних причин відповідно. Враховуючи боротьбу певних груп населення світу за в'їзд до Сполучених Штатів, не можна нехтувати наслідками цього. Зрештою, саме різниця в базовому факторі «штовхання», на нашу думку, розмежовує четверту та п'яту хвилю, оскільки вже не можна сказати, що головною причиною того, що українці прагнуть до вступу до Сполучених Штатів, є їх економічні вигоди. «П'яті коливання» — це ті, хто в основному шукає притулку від Росії та її розповсюдження руйнівного збройного конфлікту на українській землі, особливо враховуючи, що, схоже, негайного кінця не видно.

Але занадто уважно зосередитися на четвертій і п'ятій хвилях означало б не допустити ширшого опису того, чого може навчити українсько-американська імміграція. Українці послужили ідеальним випробувальним прикладом для картування розвитку американської імміграційної політики з часом, особливо тому, що багато політичних змін, здійснених Сполученими Штатами протягом останніх 150 років, стосувалися або були спрямовані безпосередньо на українців. Українці також мають унікальну відзнаку як одні з єдиних незахідноєвропейських етнічних

груп, які постійно та у значній кількості іммігрують до Сполучених Штатів з кінця 1870-х років до наших днів. Таким чином, жоден досвід імміграції іншого населення не може надати таку широту та глибину перспективи, як українська історія. Досвід перших чотирьох хвиль українсько-американської імміграції — пов'язаних із царським російським та австро-угорським гнітом, двома світовими війнами, численними комуністичними червоними страхами, техногенним голодом, каральним радянським режимом та сучасною Росією, яка загрожує свободі України цього дня—повідомили про початок п'ятого. Якщо цей аналіз інформує нас про щонебудь, то це те, що моделі імміграції є циклічними, ніколи не абсолютними і схильними до історичних див, таких як поправка Лаутенберга. Усе це приводить нас до 2019 року, який, за всіма ознаками, є часом значних потрясінь на імміграційній арені. Великим тріумфом людства є здатність простежити історію, в якій нешкідливе приземлення тринадцятирічної дівчини в Нью-Йорку в 1951 році може спровокувати розвиток трьох поколінь сім'ї протягом наступних 65 років. Політика Трампа, з огляду на її суворість, сьогодні може здатися постійною, але я б стверджував, що оновлення цього аналізу через століття продемонструє не лише те, що п'ята хвиля є загальноприйнятим фактом, але й те, що вона послужить передвісником шостий, сьомий і далі.

У такому контексті проблема інтелектуальної міграції з України набуває особливого значення правильної міграційної політики, спрямованої на перетворення негативного явища «відпливу мізків» (або ще гірше - «відходів мозку») у «приріст мозку» та «циркуляцію мозку» . Уряд України повинен здійснити соціальні та економічні заходи щодо зменшення цього явища. Сюди входить усунення різних бар'єрів, що стоять на шляху до міжнародного співробітництва в галузі освіти та науки. Національні програми розвитку повинні реалізовуватися з метою заохочення процесу повернення українських вчених з-за кордону. Створення хороших побутових умов для студентів, науковців та інших високоосвічених працівників може кардинально змінити ситуацію. У такому

випадку інші питання, пов'язані із соціально-економічною, політичною та культурною сферами, також можуть бути вирішені набагато швидше. Для України найкращим способом боротьби з «відтоком мізків» та «відходами» буде формування державної моделі.

2.3. Аналіз сучасного стану інтелектуальної міграції громадян України в США в 2018-2020 рр.

Остання міграція з України, так звана четверта хвиля, почалася в 1988 році. Першими іммігрантами були переважно євреї та невелика кількість протестантів. Ця міграція стала можливою завдяки поправці Джексона-Веніка до радянсько-американського торгового законопроекту. Поправка тиснула на радянський уряд, щоб дозволити євреям та представникам інших релігій емігрувати з Радянського Союзу. Легальна еміграція для всіх громадян України стала можливою лише після здобуття Україною незалежності в 1991 році. Ця поправка суттєво вплинула на еміграцію з України до США.

Станом на 2018 рік загальна кількість цих мігрантів становить 320 тисяч і вони становлять 28 відсотків від 1,128 мільйона американців українського походження. Еміграція неухильно зростала до 2000 року з піком у 16,6 тис. у 1992 р. і максимумом у 18 тис. у 2000 р. За цим послідував постійний спад із тимчасовим сплеском до 10-12 тис. у 2014-2017 рр. . У 2018 році було п'ять тисяч іммігрантів з України.

Якщо розділити іммігрантів на два періоди, 1988-2000 і 200-2018, то ми спостерігаємо такі зміни:

а) Склад україномовних та російськомовних змінився з 39 та 60 відсотків відповідно до 47 та 40 відсотків.

б) Недавні іммігранти мають дещо вищий рівень освіти. Серед іммігрантів старше 25 років 39 відсотків останніх іммігрантів мали чотири або більше років навчання в коледжі, тоді як у попередніх іммігрантів цей відсоток становив 28.

в) Докорінна зміна відбулася у візовому статусі іммігрантів. Трьома основними категоріями іммігрантів з України є: програма різноманітності або так звана лотерея, біженці та біженці та найближчі родичі мешканців США. Відсоток лотерейних віз був менш стабільним у діапазоні 4-16 відсотків. Категорія біженців/притулку знизилася з 69 до 30 відсотків. З іншого боку, кількість віз для найближчих сімей зросла з дев'яти до 32 відсотків.

Ця динаміка відображає історію імміграції з України до США. Початкові іммігранти були прийняті за візою біженців, і на легалізацію їх статусу знадобилися роки. Збільшення кількості іммігрантів з членів сім'ї називається ефектом «ланцюгової» міграції. Раніше іммігранти почали спонсорувати свої сім'ї.

Схема поселення ранніх іммігрантів сильно відрізнялася від розселення неіммігрантів. Схема поселення пізніших іммігрантів відрізнялася від моделей ранніх іммігрантів і, на диво, стала дуже схожою на моделі неіммігрантів.

Більшість ранніх іммігрантів оселилися в двох дивізіонах: 40 відсотків у Середньоатлантичному дивізіоні (Нью-Йорк, Нью-Джерсі та Пенсільванія) і 29 відсотків у Тихоокеанському (Каліфорнія, Вашингтон і Орегон). Третім районом поселення був Східний Північно-Центральний дивізіон (Іллінойс, Мічіган, Огайо, Індіана та Вісконсін) з 12 відсотками. Дуже мало іммігрантів оселилося в центрі країни. Ці моделі розселення відображають загальний характер цієї міграційної хвилі та особливості ранніх іммігрантів.

Це переважно економічно мотивована міграція, і іммігранти, як правило, селилися в районах з хорошими перспективами працевлаштування, не обов'язково в районах з високою концентрацією українців. Як згадувалося раніше, ранні іммігранти були переважно євреями та протестантами. Євреї оселилися в основному в середньоатлантичних штатах, а протестанти оселилися в трьох тихоокеанських штатах.

Схема поселення іммігрантів після 2000 року була зовсім іншою. Відсоток у країнах Середньої Атлантики зменшився з 40 до 25 відсотків, частка в

тихоокеанських штатах залишилася в основному на тому ж рівні, а відсоток у Південноатлантичному дивізіоні (всі атлантичні штати від Меріленду до Флориди) подвоївся з шести до 12 відсотків. Також більше іммігрантів оселилися в штатах в центрі країни. Поселення пізніших іммігрантів стало більш розсіяним, і, за винятком більшої частки в тихоокеанських державах, розподіл цих іммігрантів дуже схожий на розподіл неіммігрантів.

Така ситуація на макрорівні. На місцевому рівні спостерігається ще складніша динаміка. У деяких містах вони становлять половину чи більше від загальної кількості українців. Завдяки новим іммігрантам виникли нові громади там, де 20 років тому українців практично не було. Частка колишніх або останніх іммігрантів відіграла вирішальну роль у розвитку багатьох громад. Ця тема є широко відкритою для дослідження.

Який розподіл українських виборців по штатах США?

Дві умови для того, щоб мати можливість голосувати, - це 18 років і старше та громадянин США. З 1,128 млн українців 63% або 709 тисяч є потенційними виборцями. Кількість потенційних виборців безпосередньо пов'язана із загальною кількістю українців у державі чи столичному регіоні. За цим критерієм трьома штатами з найбільшою кількістю потенційних виборців є Нью-Йорк, Пенсільванія та Каліфорнія. Одним із корисних показників є відсоток потенційних виборців від усього українського населення у державі. Наприклад, практично всі українці, 99%, мають право голосувати в Північній Дакоті і 96% у Нью-Мексико. Проте загальна кількість українців у цих штатах дуже мала: 4229 у Північній Дакоті та 2223 у Нью-Мексико. Ще один показник – відсоток потенційних виборців України від загальної кількості потенційних виборців. Трьома штатами з найвищими значеннями цього показника є Нью-Йорк з 0,77 відсотка, Вашингтон з 0,67 відсотка і Делавер з 0,52 відсотка.

Чи вплинуло це на президентські вибори 2020 року?

Коротка відповідь – ні. Я намагався зацікавити Український Конгресовий Комітет Америки скористатися цими даними, але я не думаю, що вони були використані значущим чином. Чимало людей шукали дані виборців на сайті Центру. Можливо, були деякі локальні використання даних, але ми не знаємо. Хоча українці в США тривалий час займаються політикою, дуже мало хто з них досяг високих посад в уряді. Досить показово, що першою особою українського походження, обраною до Конгресу США, є недавній іммігрант з України.

Які нині пріоритети досліджень Центру?

Центр має дві основні цілі: а) допомогти розвивати наукові дослідження українців у США, які практично не існують; б) забезпечити кількісні інструменти для ефективного планування та прийняття рішень на основі даних для українських організацій у США. Обидві цілі потребують об'єктивних та надійних даних. Ключовою діяльністю Центру було створення баз даних про українців у США. Основними джерелами баз даних є перепис населення, урядові опитування (American Community Survey або ACS) та імміграційна статистика.

Щоб дані були корисними, вони мають бути актуальними. Нам пощастило, що нові дані доступні щороку. Нещодавно випущені дані з САУ 2019 року дозволяють оновити базу даних до 2018 року. Це трудомістке завдання. Після того, як ми завантажимо дані опитування, витягнемо записи з даними про українців, обробимо дані, побудуємо нові змінні аналізу, переконаємося, що дані відповідають даним минулих років і додамо новий файл до основної бази даних, наступним кроком буде оновлення всі результати на веб-базі Центру: таблиці, індикатори, графіки та карти: <http://www.inform-decisions.com/stat>.

Деякі дослідницькі проекти з цією базою даних у списку справ:

- а) поглиблений аналіз впливу третьої хвилі на українську діаспору в США.
- б) детальний економічний аналіз української громади
- в) порівняльний аналіз україномовних та російськомовних серед іммігрантів

4-ї хвилі

г) використання комп'ютера та Інтернету американцями українського походження в порівнянні з усіма американцями.

Нещодавно Бюро перепису населення надало доступ до 100% старих переписів: 1900 – 1910 – 1920 – 1930 та 1940 років. Ці переписи містять нові та багаті дані про першу хвилю імміграції з України до США. Ми завантажили деякі з цих переписів та знаходяться в процесі створення бази даних з цими переписами. Ця база даних надасть чудові можливості для дослідження науковцям, які цікавляться першою хвилею міграції з України. На веб-сайті Центру ми маємо пілотну програму, яка дозволяє отримувати окремі записи перепису за певними критеріями, як-от рік народження, рік прибуття в США, стать, рідна мова, місце народження. Я надіслав статтю в The Ukrainian Weekly з деякими попередніми аналізами цих даних.

Дані перепису та опитування мають індивідуальні записи. Важливо також вміти аналізувати структуру сім'ї та розглядати питання змішаних шлюбів та характеристик чоловіка та дружини в цих шлюбах. Ми почали створювати файл, в якому окремі записи членів сім'ї пов'язуються з сімейними записами.

Міграційна база даних була дуже мало проаналізована. У нас є три типи даних: а) іммігранти за типом візи; б) тимчасові мігранти типу туристів, студенти, працівники за спецвізами, дипломати тощо; в) українські сироти, усиновлені американцями. Для порівняння в базі даних є аналогічні дані для росіян, поляків та угорців.

Як Центр збирає дані про українців-американців? Які проблеми пов'язані з цим типом дослідження?

Існують два типи даних про українців-американців: мікро та макродані. Мікродані – це переважно опитування, які проводять соціологи. Кілька таких опитувань було проведено дослідниками із США та України. Було б цікаво додати цей вид досліджень до плану роботи Центру, але ми не знайшли нікого, хто зацікавлений у координації такого роду досліджень.

Робота Центру зосереджена на макроданих: переписі, опитуваннях та статистиці імміграції. Ці дані доступні в Інтернеті, оновлюються щороку, є державними даними, які є достовірними та містять інформацію, яка дозволяє нам ідентифікувати українців або осіб українського походження. Для кожного перепису та ACS Бюро перепису створює репрезентативну вибірку з індивідуальними та домашніми записами та розміщує її в Інтернеті.

Процес збору даних перепису/опитування виглядає наступним чином:

- Завантажити весь файл для США (зазвичай репрезентативний зразок).
- Витягти з національної справи всі записи осіб українського походження
- Обробляти дані (додавати назви змінних та назви значень), конструювати дані аналізу (перекодувати), будувати (за потреби) версії змінних, сумісні з подібними змінними з попередніх років
- Оскільки файл ACS є зразком вибірки, кількість особистих записів українського походження може бути замалою для аналізу субпопуляцій. Щоб збільшити кількість записів, ми об'єднуємо три щорічні файли в один файл.
- Інтегрувати новий файл в український головний файл, який містить дані за: 1980, 1990, 2000, 2006, 2010, 2015 та 2018 роки.
- Для кожного нового щорічного файлу створіть файл США, який необхідний для порівняння українців із загальною кількістю населення
- Також створюються спеціальні аналітичні файли, як-от: а) файли для росіян та/або поляків та більш детальні файли для конкретного штату чи столичного регіону,

Імміграційні дані щороку публікуються в Інтернеті. Дані про українців та інших етнічних груп копіюються вручну з конкретних таблиць у звіті, а потім інтегруються в базу даних.

Усі бази даних є реляційними та у форматі MySQL. Спеціалізоване програмне забезпечення використовується для вилучення наборів змінних і побудови

гіперкубів для інтерактивного аналізу. За потреби файли конвертуються у формат SPSS.

Основною проблемою такого типу досліджень є відсутність суспільствознавців, зацікавлених у аналізі даних такого типу про українців. Усі дані доступні для зацікавлених дослідників, і Центр може надати технічну допомогу в їх використанні.

Центр також надає дані та технічну допомогу громадським організаціям для маркетингу, конкретного аналізу та прийняття рішень. Ми надали допомогу Кредитній спілці та єпархії церкви, і будемо раді надати цілеспрямований аналіз даних

РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ

3.1. Способи розв'язання питань щодо збереження «інтелекту» в Україні

Мобільність трудових ресурсів є природним проявом соціально-економічної глобалізації світової економіки. Зрозуміло, що трудові потоки прямують туди, де забезпечено більш високий рівень відтворення робочої сили. Україна сьогодні є одним з найбільших донорів робочої сили на європейському просторі.

Згідно з даними вибіркового обстеження українських домогосподарств кількість трудових мігрантів у 2015-2017 роки становила 1 303,3 тис. осіб, що складає 4,5% населення віком 15-70 років (серед чоловіків ця частка становить 6,7%, а серед мешканців сільської місцевості - 6,9%) [9, с. 4]. Статистика підтверджує факт зростання міграційного потоку. У 2010-2012 роки кількість трудових мігрантів становила 1 181,6 тис. осіб (3,4% населення віком 15-70 років) [10, с. 29]. Слід зауважити, що ці обстеження не враховують населення зони проведення АТО, маятникову трудову міграцію, що є масовою в прикордонних областях країни; відсутні більш-менш об'єктивні дані щодо заробітчан, які виїхали з країни в попередні роки та не планують повертатися; неможливо отримати точну інформацію щодо нелегальної трудової міграції. Тому різні джерела зазначають більш значний вплив трудового ресурсу. Так, згідно з даними Світового Банку, вже станом на 2010 рік за кордоном працювали і навчалися понад 6,5 млн. українців, а Україна стала п'ятою державою у світі за кількістю емігрантів [11]. Навіть офіційна влада країни змушена визнати загострення проблеми останнім часом. Міністр закордонних справ України П.А Клімкін заявив, що тільки в 2017 році країну залишили більше мільйона українців, і це «результат розуміння майбутнього і якості життя». Міністр соціальної політики А.О. Рева визнав, що в процес сезонної трудової міграції втягнуто до 7 мільйонів українців, постійно за кордоном працюють 3,2 млн. осіб [12]. Отже, частка трудових мігрантів у загальній кількості активної робочої сили сягає 39% і 18% відсотків відповідно.

Більшість українських емігрантів опиняється в прикордонних країнах. Однією з головних країн-реципієнтів залишається Росія. Згідно з даними соціологічного обстеження частка мігрантів до РФ у 2012 році складала 43% загальної кількості, у 2017 році скоротилась до 26,7%, становивши понад 342 тис. осіб [9, с. 5; 10, с. 37]. Натомість МВС Росії повідомляє, що зараз у країні перебуває понад 2,5 млн. українських громадян. З них понад 850 тис. звернулися за тимчасовим притулком або дозволом на тимчасове проживання, а понад 850 тис. оформили дозволи на роботу [13].

Значними темпами зростає міграція українських громадян до Польщі. У 2016 році 1,2 млн. українців отримали дозвіл на працю (у 2015 році було зареєстровано 760 тис. заяв). Міграція до Польщі здебільшого має короткостроковий і циклічний характер. Аналітики нараховують від 1 до 1,5 млн. українських громадян, що працюють у країні як офіційно, так і нелегально. Важливо, що польський уряд стимулює залучення заробітчан з метою забезпечення економічного зростання власної країни. Законодавчо дозволено негромадянам Євросоюзу короткострокове працевлаштування в рамках безвізового перетину кордону; спрощено процедуру визнання українського диплому про вищу освіту; заохочено отримання «карти поляка», яка значно полегшує процедуру перетину кордону і працевлаштування [14; 15]. Офіційна статистика 2017 року свідчить про збільшення кількості трудових мігрантів до Польщі в три рази порівняно з 2012 роком, отже, їх частка у загальній кількості мігрантів зросла з 14% до 39% [9, с. 5; 10, с. 37].

У конкуренцію за кваліфіковану робочу силу з України все активніше залучається Чехія. З 2015 року тут діють закони, що суттєво спрощують процедуру отримання робочих віз українськими громадянами з технічною освітою, а особливо зі сфери ІТ та машинобудування, медичними працівниками та іншими спеціалістами. Відповідно до цих законів країна готова щорічно надавати чеську робочу візу майже 3 800 працівникам з України [16]. Згідно з даними Eurostat станом на початок 2017 року в Чеській Республіці постійно проживає понад 118 тис.

громадян України, що є найбільш численною групою іноземців у країні (23,1% проти 21,0% з прикордонної Словаччини) [17].

Понад 11% загальної кількості українських трудових мігрантів працюють в Італії, при цьому на країну припадає найбільша частка загальної кількості «працівників-емігрантів» (44,1%), тобто тих, хто працює за кордоном понад рік і не планує повернення в наступні 12 місяців. Згідно з даними Eurostat в Італії постійно проживає майже 235 тис. українських громадян [9, с. 5; 17].

Головні детермінанти закордонної трудової міграції українців стають зрозумілими в процесі аналізування загальної економічної ситуації в країні.

Перш за все це загрозливо високий рівень бідності громадян України, насамперед бідності працюючого населення. Рівень відносної бідності (за витратами) серед працюючих у 2016 році перевищував 19% за середнього по Україні у 23,5%. Абсолютна бідність (за доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму) сягала 42% і 51,1% відповідно. Завдяки двократному підвищенню мінімальної зарплати рівень абсолютної бідності в першому півріччі 2017 року зменшився до 26,9% та 39,4% відповідно. Проте показник відносної бідності, навпаки, збільшився до 20,1% серед працюючих та 25,4% по країні загалом [18, с. 14-15; 19, с. 11-12]. За національними критеріями економічної безпеки такий рівень відносної бідності перевищує граничну межу.

Попри те, що за об'єктивними індикаторами кожний п'ятий український працівник є бідним, згідно із суб'єктивними оцінками добробуту, 69% домогосподарств, де є працюючі, вважають себе бідними [2, с. 36-37]. Отже не випадково серед причин, які спонукали до закордонної трудової міграції, 84% респондентів назвали низький рівень оплати праці. Натомість середньомісячний заробіток одного трудового мігранта у 2015-2017 роках становив 722 дол. проти 203 дол. в Україні. В таких видах діяльності, як промисловість, будівництво, ресторанний бізнес, домашнє господарство, понад 60% працівників отримували від 500 до 1 000 доларів, а кожен десятий - понад 1 000 доларів, що в 3-5 разів вище за

середню зарплату у відповідних галузях в Україні [9, с. 20, 26]. Доцільно зазначити, що за критеріями економічної безпеки розрив у рівні зарплати між ЄС та Україною в три рази вважається незадовільним, а в п'ять разів - критичним [20]. Загроза економічній безпеці країни полягає у зростаючому впливі трудового ресурсу за кордон.

Не менш дієвим чинником трудової міграції є дефіцит у власній країні робочих місць взагалі, а особливо таких, що відповідають здобутій кваліфікації. Серед трудових мігрантів 2015-2017 років понад 8% (106 тис. осіб) виїхали за кордон через неможливість знайти підходящу роботу. З них 57% складають найбільш працездатні громадяни у віці до 40 років, ще 21% - особи у віці 40-49 років [9, с. 20]. Гостроту проблеми пошуку гідної роботи переконливо ілюструє соціологічне опитування громадян, які працюють в Україні: 25% зайнятих зазначили, що зміст їх роботи не відповідає наявному професійному й освітньому рівням, 55% опитаних відповіли, що в їх населеному пункті важко знайти будь-яку роботу, а за кваліфікацією та гідною зарплатою - тим більше (83%) [1, с. 289]. Така ситуація цілком корелює з динамікою кількості виробничих підприємств та кількості робочих місць в Україні в останній період, адже тільки за 2013-2016 роки їх стало менше на 22%. Особливих втрат зазнали саме високотехно-логічні галузі виробництва. Хімічна промисловість втратила 35% робочих місць, літакобудування - 22%, автотранспортна галузь - майже половину, у виробництві залізничного транспорту скорочення зайнятих наближається до 2/3, в суднобудуванні - до 80% [21, с. 193-204]. Зауважимо, що 1 робоче місце у цих галузях забезпечує до 8 робочих місць в технологічно пов'язаних виробництвах. Отже, маємо значний від'ємний мультиплікативний ефект. За підсумками 2017 року рівень безробіття сягає 10%. Серед молоді до 24 років кожний п'ятий є безробітним. Навантаження зареєстрованих безробітних на 1 вакантне робоче місце становить 7 осіб, працевлаштовані лише 35% тих, хто мав статус безробітного [22].

Як зазначалося, високий потенціал трудової міграції обумовлений зневірою значної частки громадян України у можливості досягти благополуччя на батьківщині. Загрозливим є те, що серед трудових мігрантів, які керуються бажанням жити за кордоном, 72% становлять особи віком до 40 років; з тих, хто прагне зробити кар'єру за кордоном, 100% становить молодь до 30 років [9, с. 20]. Такі цільові установки підвищують ризик втрати молодого покоління працівників.

Закордонну трудову міграцію стимулює крайня депресивність окремих регіонів України. Традиційно найбільша її інтенсивність спостерігається у Західному регіоні. Тут кожна десята особа віком 15-70 років задіяна в міграції, а в Закарпатській, Чернівецькій і Тернопільській областях - понад 20% населення відповідного віку. На Західний регіон припадають 70% загальної кількості трудових мігрантів, зокрема 74% тих, хто працює в Польщі, 79% - в Італії, 95% працюючих в Чехії. Найнижча міграційна активність спостерігається серед населення Північного регіону (6% загальної кількості трудових мігрантів) [9, с. 6; 10, с. 38].

Для оцінювання наслідків закордонної трудової міграції в контексті перспектив сталого розвитку України та забезпечення конкурентоспроможності у світовому господарстві слід розглянути соціально-економічну структуру українського заробітчанства.

Понад половину офіційно визначених мігрантів складають особи віком до 40 років. Працюють більше року і не планують повертатися в наступному році 8,3% мігрантів [9, с. 4; 6]. Отже перед Україною постає загроза безповоротної втрати молодого покоління робочої сили та старіння трудового потенціалу.

Кожен третій мігрант має вищу освіту, решта має повну середню або професійно-технічну освіту [9, с. 7]. З огляду на те, що Україна в середньому на рік витрачає на навчання одного учня/студента до 1 700 дол., незворотні втрати держави від виїзду з країни одного робітника складають щонайменше 20 тис. дол. [23, с. 6]. Проблема посилюється ще й тим, що в країнах перебування менше 27% мігрантів працюють згідно з отриманою кваліфікацією, 30% працюють в іншій

сфері, ніж їх кваліфікація, а понад 42% працюють за нижчою кваліфікацією або на місцях, які не потребують кваліфікації. Найбільша частка мігрантів, зайнятих некваліфікованою працею, спостерігається в Італії (56%) та в Польщі (46%) [9, с. 13]. Вочевидь, втрачаються набуті знання й уміння, отже, відбуваються не тільки кількісні, але й якісні втрати трудового потенціалу країни.

Попри порівняно високу заробітну плату мігрантів, спостерігається надвисокий рівень експлуатації їх праці. Згідно з даними обстеження менше 16% заробітчан працювали до 40 годин на тиждень, понад 65% відпрацьовували від 41 до 60 годин, понад 16% - від 61 до 80 годин. Таку можливість для роботодавців визначає правовий статус заробітчан: 42% знаходилися в країні перебування на умовах тимчасовою реєстрації чи туристичної візи або нелегально. Лише 38% мігрантів мали письмовий трудовий договір, решта працювала за усною домовленістю. Такий статус обумовлює соціальну незахищеність мігрантів. Лише 30% працюючих за трудовим договором мали право на оплату понаднормової роботи, 11% передбачена оплата лікарняного, 22% мали соціальне страхування, у кожного п'ятого робітника не було права на жодну соціальну пільгу [9, с. 10, 12, 17, 23].

Зростаючий відплив працездатних українців за кордон в позитивному контексті розглядається як чинник послаблення напруги на внутрішньому ринку праці, зниження рівня безробіття. Проте цей процес має зворотні негативні прояви. По-перше, певні галузі почали відчувати дефіцит робочої сили відповідної кваліфікації. Міністр соціальної політики А.О. Рева бачить вирішення цієї проблеми у підвищенні зарплати до еквіваленту 500 євро (середнього доходу заробітчан у Польщі). Проте інструментом виконання цього завдання вважає подальше підвищення мінімальної зарплати [12]. Видається, що директивне підвищення соціальних стандартів без державної програми підтримки бізнесу, скоріше, приведе до зниження підприємницької активності та скорочення робочих місць. По-друге, трудова міграція зменшує кількість платників податків, зокрема у фонд державного

соціального страхування. За чинної солідарної пенсійної системи це посилює дефіцит пенсійного фонду, загострює проблему бідності пенсіонерів.

Позитивним проявом трудової міграції вважається надходження в країну грошових переказів заробітчан. Їх обсяг справді значний, а саме від 8% до ВВП у 2015 році до 10% у першому кварталі 2018 року. Згідно з підсумком 2017 року загальна сума грошових переказів склала 9,3 млрд. дол. Для порівняння, прямі іноземні інвестиції в українську економіку за рік становили 1,9 млрд. дол. У попередньому 2016 році ці показники складали 7,5 млрд. дол. та 4,4 млрд. дол. відповідно [24; 22].

Безперечно, масштабні грошові надходження від заробітчан потенційно є потужним джерелом фінансових ресурсів, гостро потрібних для економічного відродження країни. Попри те, їх реальний вплив на соціально-економічний розвиток України досить суперечливий. По-перше, ці гроші є суттєвою складовою платіжного балансу країни, що сприяють стабілізації національної валюти. По-друге, грошові перекази істотно впливають на добробут сімей мігрантів. Проте домо- господарства здебільшого спрямовують їх на споживання, вкладають у будівництво або покращення житла. Позитивно, що споживчі витрати домогосподарств збільшують сукупний попит, поширюють ринок для відповідних галузей економіки. Натомість в умовах досить повільного відродження сукупної пропозиції посилюються інфляційні тенденції.

Лише незначна частка грошових переказів (не більше 1%) інвестується в економіку. Вкрай низька інвестиційна активність заробітчан, що повертаються в Україну, значною мірою обумовлена обмеженістю доступних та ефективних інструментів для капіталовкладень. Більшість населення непоінформована щодо інвестиційних можливостей фондового ринку. Вкрай незначним є доступ потенційних інвесторів до об'єктів інвестування, адже на відміну від світової практики, в Україні не існує чіткої регламентації кількості акцій, які мають продаватися на вільному ринку. Більшість цінних паперів продається поза

біржовою торгівлею. Діяльність корпорацій є непрозорою. Майнові права міноритарних акціонерів не захищені, обмежений доступ до інформації щодо результатів діяльності корпорації та розподілу дивідендів [25]. В країні відсутні надійні інвестиційні фонди та приватні пенсійні фонди. Такі вклади пов'язані з високим ступенем ризиків. Тому фондовий ринок України не виконує функції акумулювання капіталів для економіки. Банківська криза останніх років значно збільшила ризики, пов'язані з банківськими депозитами. Отже, не дивно, що пересічні громадяни не беруть до уваги інвестиційні можливості фінансових інструментів.

Майже єдиним доступним активом для домогосподарств може бути мале підприємництво. Проте умови для ведення власного бізнесу в Україні досить складні. Надвисокі ставки відсотків по кредитах, нестабільність і обтяжливість податкових умов, бюрократичні перепони, макроекономічна нестабільність обмежують підприємницьку активність. За 2013-2016 роки припинили діяльність 83 тис. малих підприємств, кількість зайнятих зменшилась на 419 тис. (зокрема, по мікропідприємствах відбулося зменшення на 71 тис. підприємств та 152 тис. працівників) [22]. Вочевидь, для реалізації інвестиційного потенціалу грошових переказів трудових мігрантів необхідні цільові програми уряду щодо підтримки малого підприємництва, врегулювання ринку цінних паперів, забезпечення стабільності банківського сектору.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що, попри певні позитивні прояви закордонної трудової міграції, а саме послаблення напруги на ринку праці, деяке підвищення добробуту сімей мігрантів, масштабні надходження грошових переказів від заробітчан, стрімке зростання міграційного потоку містить значні загрози щодо можливостей сталого розвитку України в найближчій перспективі. З країни виїжджають найбільш активні кваліфіковані працівники, що породжує ризик депопуляції та старіння трудового потенціалу, кількісного та якісного його зменшення. Незворотним чином втрачаються значні кошти, вкладені в навчання й

професійну підготовку працівників-мігрантів. Скорочується база оподаткування, зменшуються надходження у фонди соціального страхування, збільшується демографічне навантаження на одного зайнятого в українській економіці.

Послабити міграційну активність вдасться лише за умов підвищення рівня відтворення робочої сили, зростання її національної вартості. Участь держави у вирішенні цієї проблеми не може обмежуватися лише директивним підвищенням мінімальних соціальних стандартів. Потрібна системна економічна політика, яка забезпечить прийнятні темпи зростання ВВП, якісно змінить ситуацію на ринку праці, поверне громадянам впевненість у можливості успішної самореалізації на батьківщині. Соціально-економічне відродження країни потребує відмови від ортодоксальної ліберальної моделі та побудови регульованої ринкової економіки, створення дієвої інституціональної бази державної підтримки тих галузей економіки, які мають суттєвий інноваційний і конкурентний потенціал та забезпечують значний мультиплікаційний ефект. Важливими є державно-приватне партнерство в реалізації інвестиційних проектів, стимулююча податкова та кредитна політика, яка сприятиме розвитку малого та середнього бізнесу. Необхідним є розвиток інфраструктури фондового ринку з метою спрощення доступу громадян до його інвестиційних інструментів, зокрема залучення в економіку грошей заробітчан. З урахуванням неминучості міграції робочої сили в глобалізованій економіці держава має практично реалізувати політику, спрямовану на правовий та соціальний захист трудових мігрантів.

3.2. Заходи щодо зменшення негативних наслідків масового виїзду українців в США

Зарубіжний досвід підкреслює, що явище "відтоку мізків" можна ефективніше придушити за допомогою політичних заходів щодо «збільшення розуму», а не шляхом пошуку відповідей та зосередження уваги на причинах, що призводять до еміграції висококваліфікованих фахівців. Тут можна було б

підкреслити, що якщо країна стане привабливим місцем для міжнародних працівників знань, вона також буде достатньо привабливою для того, щоб національний «мозок» залишався в країні (Р. Даугелієне, Р. Марцінкевічієне, 2009). З метою сприяння явищу «циркуляції мозку» українських вчених та врахування українських реалій обмежених можливостей державного фінансування, ми настійно рекомендуємо наступні дії:

1. Усунути адміністративні та інституційні бар'єри, що перешкоджають міжнародному співробітництву в галузі освіти та науки, а саме: - пришвидшити прийняття нової редакції Закону України "Про вищу освіту", що забезпечує автономію університетів для вільної координації внутрішньої та зовнішньої академічної мобільності та принесе третій цикл вищої освіти до світових вимог; - створити спрощену візову систему для дослідників та їх сімей з найбільш відвідуваними країнами (зокрема, угода про візовий режим вже підписана з Польщею, але її також потрібно ратифікувати з іншими країнами, такими як США, Канада, Німеччина, Ізраїль тощо); - досягти акредитації українських дипломів за кордоном та спростити нострифікацію іноземних ступенів в Україні; - переглянути умови трудового договору з науковцями, які перебувають на тимчасовому стажуванні за кордоном, з метою збереження свого робочого місця в Україні; - встановити спрощені митні бар'єри для перевезення наукового обладнання та агрегатів; - створити та підтримувати Інтернет-портал мобільності українських вчених.

2. Розробити та реалізувати національну програму, спрямовану на заохочення процесу повернення українських вчених з-за кордону. У цьому випадку важливо використовувати досвід країн Азії та ЄС, таких як Чеська Республіка, Естонія, Угорщина та інші.

3. Створити привабливі внутрішні умови для повернення на базі національних дослідницьких інститутів та університетів. Зокрема: - створити віртуальні дослідницькі центри із використанням сучасних інтерактивних засобів

комунікації; - створити „дзеркальні лабораторії”, використовуючи існуючу зарубіжну лабораторію як модель та її діяльність, пов’язану з іноземною роботою, як оригінал (Семянов, 2007); - підтримувати та розвивати співпрацю з українськими вченими, які вже живуть і працюють за кордоном - міграційна мережа. Існує популярне тлумачення, що діаспора є одним з найважливіших факторів, що стимулюють циркуляцію мозку, а також розвиток економіки. - надавати організаційну, інформаційну, дипломатичну та фінансову підтримку міграційним мережам за кордоном, використовуючи їх здатність поширювати інформацію серед мігрантів про повернення, працевлаштування чи відкриття власного бізнесу на батьківщині;

4. Стимулювати привабливість України для досліджень та створити сприятливі умови для професійного зростання молодих вчених: - створити та підтримувати конкурентоспроможні „технологічні парки”, які повинні бути відкриті для міжнародної співпраці; - розвивати та підтримувати інноваційну інфраструктуру, центри трансферу технологій та забезпечувати їх активне представництво через Інтернет; - підтримувати центри наукової та талановитої молоді в університетах; - залучити бізнес-сектор для збільшення бази обладнання лабораторій; - створення університетів світового класу; - регулювати національний венчурний ринок (зокрема перелік суб’єктів, які підлягають венчурному фінансуванню); - запровадити вигідну систему оподаткування для дослідників та творців ідей; - вирішити житлову проблему молодих вчених, їх сімей та заслужених повернених (за допомогою інструментів пільгових кредитів чи офіційного житла). - значно покращити умови оплати наукової роботи, кількість існуючих вітчизняних грантів та розмір стипендій для молодих вчених тощо.

5. Щоб зменшити появу негативних побічних ефектів від академічної мобільності, надзвичайно важливо проводити загальнонаціональний моніторинг кожні 3-4 роки щодо якомога більшої кількості програм та напрямків академічної мобільності. Зібрані та проаналізовані дані дозволять як уряду, так і університетам

змінити пріоритети та спрямувати ресурси на цікаві галузі досліджень. „Циркуляція мозку” є чудовою протиотрутою від хронічного „відтоку мозку”. Узгоджені та ефективні режими міграції допоможуть максимально використати „циркуляцію мозку”.

Аналіз міграційних настроїв української молоді на основі соціологічних опитувань та емпіричних даних дозволяє зробити висновок про те, що рівень потенційного інтелектуального відтоку української молоді має тенденцію до зростання. Він включає високі темпи трудової міграції до США, Росії, Німеччини та інших країн; постійну кількість студентів, залучених до навчальної мобільності, а також зростаюче розширення аутсорсингових міжнародних компаній, які наймають молодь в Україні, але вивозять їх інтелектуальний капітал за кордон. Така тенденція є однією із проявів глобалізації робочої сили та капіталу, яка рано чи пізно з’явиться в Україні.

Значення міжнародної співпраці не повинно зменшуватися, але слід передбачити потенційні ризики для економічної та демографічної безпеки країни. Враховуючи українські реалії, коли збільшити державний фінансовий внесок у НДДКР (навіть до законного рівня 1,7% ВВП) майже неможливо, дуже важливо запобігти наступній хвилі інтелектуальної міграції та створити привабливі умови для розвитку “мозкової циркуляції”. Були запропоновані рекомендовані заходи щодо встановлення “циркуляції мозку” в Україні. Уряд України повинен здійснити соціальні та економічні заходи щодо встановлення цього явища. Це включає усунення адміністративних та інституційних бар’єрів, які заважають міжнародному співробітництву в галузі освіти та науки, розробку національної програми, спрямованої на заохочення процесу повернення українських вчених з-за кордону, створення належних внутрішніх умов для повернення та періодичний загальнонаціональний моніторинг вихідних потоків українських студентів та науковців.

ВИСНОВКИ

Міграційний вплив безпосередньо пов'язаний з «впливом інтелекту», що в свою чергу спричиняє затримку економічного розвитку країни. Якщо в країні не проводиться адекватна політика створення сприятливого середовища задля реалізації потенційних можливостей талановитих людей, то вони будуть шукати цю можливість за її межами. Дієві заходи промислово розвинених країн направлені не лише на збереження власного людського потенціалу, а й залучення його з інших країн. Оскільки сучасні тенденції розвитку економіки направлені в бік наукоємних галузей, експансія яких можлива лише завдяки постійним проривам у науковій сфері. Проте така стратегія цілком виправдана, так як забезпечує країнам лідируючі позиції на світових ринках електроніки, воєнної техніки, автомобілебудування і інших, що дозволяє проводити ефективну експортну політику і сприяти безпеці країни.

Складність і нестабільна динаміка економіки, детермінованої інноваціями, вимагає від урядів не грандіозних системних планів у сфері інноваційної політики, а пошуку нових напрямів управління інноваціями. Звідси впливає ключовий висновок НІС-підходу – необхідно розглядати інноваційну політику як горизонтальну. Динамізм економічних процесів залежить від здатності урядів пристосовуватися й вчитися більш активно управляти інноваціями, застосовуючи симбіоз різноманітних інструментів впливу

Україна повинна сформулювати політику в інтелектуальній сфері таким чином, щоб знання, винаходи і розробки вітчизняних науковців слугували, насамперед, розвитку економіки своєї країни, а не іншим державам.

Стабільна та приваблива Україна – це найкраще рішення для мінімізації негативних наслідків відтоку кваліфікованого персоналу та заохочення повернення висококваліфікованих мігрантів з-за кордону, а також залучення кваліфікованих іноземців з інших ринків праці. Реалізація вищезазначених напрямів щодо

регулювання інтелектуальної міграції в поєднанні з ринковими процесами саморегуляції можуть стабілізувати ситуацію щодо її проявів, стимулювати розвиток національної економіки, покращити якість людського капіталу, підвищити продуктивність праці та покращити якість життя населення.

Перетворення, що назрівають у суспільстві, вимагають матеріального забезпечення нових процесів, які все більше будуть заявляти про себе. Основним пріоритетом держави, що взяла за основу свого розвитку ідеї соціальної держави, має стати освіта і виховання громадян, які набувають в ході цього процесу здатність до наукового мислення, що забезпечує подальший розвиток суспільства. Тільки громадяни, озброєні знаннями, можуть створювати ефективні системи виробництва і соціальної взаємодії, як цілісні комплекси з зумовленими, передбачуваними причинно-наслідковими результатами.

У цьому випадку перед державою, як інститутом регулювання суспільних відносин та розвитку, постає завдання щодо створення ефективної системи освіти і науки, що забезпечує виховання мислення громадян в устремлінні до творчих процесів творення, заснованих на конструктивній і спільній їх взаємодії.

Стабільна та приваблива Україна – це найкраще рішення для мінімізації негативних наслідків відтоку кваліфікованого персоналу та заохочення повернення висококваліфікованих мігрантів з-за кордону, а також залучення кваліфікованих іноземців з інших ринків праці. Реалізація вищезазначених напрямів щодо регулювання інтелектуальної міграції в поєднанні з ринковими процесами саморегуляції можуть стабілізувати ситуацію щодо її проявів, стимулювати розвиток національної економіки, покращити якість людського капіталу, підвищити продуктивність праці та покращити якість життя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Аракелян И. Международная трудовая миграция в свете глобализации / И.Аракелян. [Електронний ресурс]. URL: http://lraber.asj-oa.am/647/1/2010-1-2234_.pdf
2. Богословська І., Дідковський І., Чалий О. План розвитку країни. К.: Вид-во «Пенсія», 2006. 212 с..
3. Бондарь М. Международная интеллектуальная миграция в экономике знаний / М. Бондарь. [Електронний ресурс]. URL:http://zneiz.pb.edu.pl/data/magazine/article/271/1.4_bondar.pdf
4. Гундаров И. А. Социогуманизм для союзного государства – основа демографического возрождения Беларуси и России // Социальное знание и проблемы консолидации белорусского общества : материалы междунар. науч.-практ. конф.; г. Минск, 1718 ноября 2011 г. / ред. кол.: Котляров И.В.(гл. ред.) и др.; НАН Беларуси, Ин-т социологии НАН Беларуси. Минск: Право и экономика, 2011. С. 16-20.
5. Дети-переселенцы: как помочь адаптироваться [Електронний ресурс]. URL: <http://sunny7.ua/semja/children/deti-pereselentsy--kak-pomoch-adaptirovatsya>
6. Експерти кажуть, що темп «відтоку мізків» з України загрожує нац- безпеці // УНІАН. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.unian.ua/news/582654-eksperti-kajut-scho-temp-vidtoku-mizkiv-z-ukrajini-zagrojue-natsbezpetsi.html>
7. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 р. № 2998-XII / <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.
8. Іванов О. Розподільне навчання хлопчиків і дівчаток. [Електронний ресурс] URL: <http://megasite.in.ua/41590-rozdilne-navchannya-hlopchikiv-i-divchatok.html>
9. Куций О. Украина – страна утекающих мозгов / О. Куций //

10. Леощенко Д. І. Історична правда як складова історичної свідомості / Д.І.Леощенко // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя: «Просвіта», 2006. Вип. 17. С.130 - 135.
11. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. 316 с.
12. Методология и методы изучения миграционных процессов. Междисциплинарное учебное пособие [Текст] / Под ред. Ж. Зайончковской, И.Молодиковой, В. Мукомеля. Центр миграционных исследований. М., 2007. 370 с.
13. Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні / Міжнародна організація з міграції (МОМ), Представництво в Україні. 116 с.
[Електронний ресурс]. URL:
14. Найчастіше з України за кордон виїжджають вчені-біологи, математики й медики // Український тиждень [Електронний ресурс]. URL:
<http://tyzhden.ua/News/79138>
15. Огляд приватних грошових переказів в Україну / Національний банк України, 2016. 3 с. [Електронний ресурс]. URL:
<https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208358>
16. Оппельд Л. І., Шабардіна А. М. Сучасні тенденції міжнародної інтелектуальної міграції в умовах євроінтеграції / Л. І. Оппельд, А.М.Шабардіна.
[Електронний ресурс]. URL:
http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf
17. Письмак В. П. Региональные аспекты специального режима инвестирования: теория и практика, проблемы и решения. Донецк.: Изд-во «Донеччина», 2000. 255 с.

18. Севрюков Д.Г. Еволюція соціальної держави в Західній Європі: історико-теоретичні аспекти: монографія / Д. Г. Серрюков. К.: “Талком” , 2014. 422.
19. Сердюк Н. А. Проблеми реформування освіти і науки в процесі становлення соціальної держави в Україні // «Конституційні засади сучасного державотворення в Україні». Круглий стіл. (23 червня 2016 р.) [матеріали доповідей і виступів] / Національна академія правових наук / Відп. за випуск В. В. Костицький. Київ, Соціологія права. Науково- практичний журнал, 2016 № 1-2 (16-17). С.132-138.
20. Сердюк Н. А. Соціальні виміри прав дітей та молоді // Права дитини : матер. всеукр. наук.-практ. конференції, 09 грудня 2016 р. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Інститут законодавчих передбачень та правової експертизи. Київ : Видавництво «Інституту законодавчих передбачень та правової експертизи», 2016. С. 57-60.
21. Статистичний збірник. Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2012 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2013. 287 с.
22. Украина становится лидером по миграции // MIGnews [Електронний ресурс]. URL: <http://mignews.com.ua/ru/articles/99509.html>
23. Уряд позбавив Кримську обсерваторію статусу і вдвічі урізав фінансування // Український тиждень [Електронний ресурс]. URL: <http://tyzhden.ua/News/70787>
24. Шинкарьук О.В. Стан фінансування людського розвитку в Україні // Формування парадигми багатосторонніх економічних відносин в рамках ініціатив Східного партнерства: Збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної конференції 27 травня 2011 р. К.: УДУФМТ, 2011. С. 381-384.
25. Ясинчук Л. Відтік мізків з України набирає сили [Електронний ресурс]. URL: <http://expres.ua/main/2018/01/27/281999-vidtik-mizkiv-ukrayiny-nabyraye-syly>
26. Buchanan J. The Political Economy of the welfare State / The Industrial Institute for Economic and Social Research. Stockholm. 1988. 30 p.
27. Fakiolas R. The Economic Effects of Migration // IZA. 2010. Discussion Paper.

- <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1871>
28. Inpress.ua [Електронний ресурс]. URL:
<http://inpress.ua/ru/society/14391-ukraina-strana-utekayuschikh-mozgov>
 29. Kaczmarczyk Pawet. Money for Nothing? Ukrainian Immigrants in Poland and their Remitting Behaviors / Pawet Kaczmarczyk. [Електронний ресурс]. URL:
<http://ftp.iza.org/dp7666.pdf>
 30. Parusinski Jakub. Reverse brain drain: Ukraine beckons / Jakub Parusinski // GlobalPost. [Електронний ресурс]. URL:
<http://www.globalpost.com/dispatch/news/regions/europe/121220/ukraine-reverse-brain-drain>
 31. UNFPA. Фонд Организации Объединённых Наций в области народонаселения. Народонаселение мира в 2011 году. [Електронний ресурс]. URL:
<http://www.7billionactions.org> Міжнародна організація з міграції, URL:
http://www.ilo.org.ua/my_page/Conventions.aspx.
 32. Лучит М.В. Міжнародна міграція робочої сили: її причини та вплив на економіку. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2017. № 2. С. 237–239.
 33. Солодько А., Фітисова А. Міграційна криза в ЄС: статистика та аналіз політики / А. Солодько, А. Фітисова. URL:
<http://www.cedos.org.ua/uk/migration/mihratsiina-kryza-v-yes-statystyka-ta-analiz-polityky>.
 34. General Survey concerning the migrant workers instruments / International Labour Organization. URL: http://www.ilo.org/global/standards/WCMS_453917/lang-en/index.htm.